د ټولنی علم

د ارواښاد استاد الفت د نا چاپ شوي آثارو څخه:

Ketabton.com

مؤلف: زکریا احمد «رشدی»
مترجم: ګل پاچا «الفت»

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مضمونو فهرست

سرلیک ... مخ

د مترجم مقدمه .... أ
لمړی باب .... - 1 -
د اجتماع علم .... - 1 -
د علم اجتماع ماده او موضوع .... - 1 -
د انسانی اجتماع تاریخ .... - 3 -
اجتماعی تطور .... - 4 -
له طبیعی تاریخ سره د ټولنی د علم اړه .... - 4 -
انسان او معدن .... - 5 -
انسان او نبات .... - 6 -
انسان او حیوانیت .... - 7 -
د اقلیم، اوبو او هوا اغېزه .... - 8 -
د قوم په روحیاتو کښی .... - 8 -
عوامل او تاثیرات ئې په انسان کښی .... - 8 -
معتدل اقلیمونه .... - 9 -
سړې ځمکې .... - 9 -
تاوده اقلیمونه .... - 9 -
انسانی ټولنی .... - 10 -
کورنی ژوندون .... - 11 -
ازدواج .... - 11 -
ازدواج او اجتماعی ټولنه .... - 12 -
د کوزدې کال او وخت .... - 12 -
د کور سرشته (تدبیر منزل) .... - 13 -
د انسان سیاست له ښځې سره .... - 14 -
د انسان سیاست له اولاد سره .... - 14 -
د انسان سیاست له خپلو خدمتګارانو سره .... - 15 -
کورنی نیکبختی .... - 16 -
لمړی تربیه .... - 16 -
تربیوی مذاهب .... - 17 -
علم النفس .... - 19 -
خاطر .... - 19 -
د عقل د روزلو لاری .... - 20 -

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عقل وده او اقسام .... - 20 -
لمړۍ مرتبه.. - 21 -
دوهمه مرتبه .... - 21 -
دریمه مرتبه .... - 21 -
څلورمه مرتبه.. - 22 -
د بدن روزل .... - 22 -
بدنی ورزش او ریاضت.. - 23 -
خپل اولاد څنګه وروزو؟.. - 23 -
کورنی اجتماع .... - 25 -
کورنی تعاون او مرسته .... - 26 -
دوهم باب.. - 26 -
د اجتماع روح... - 26 -
ملت څه شی دی؟.. - 28 -
دریم باب.. - 29 -
حکومت.. - 29 -
د حکومت وظیفه .... - 31 -
د حکومت په باب کښی د پخوانیو نظریه .... - 33 -
حکومت د اسلام په نظر کښی.. - 34 -
د ملت د مشرانو صفات... - 36 -
د عربو په نزد د مملکت ارکان.. - 37 -
رعیت .... - 37 -
عدل.. - 38 -
عمرانات او ودانی .... - 38 -
تدبیر او اداره .... - 39 -

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مترجم مقدمه

انسان نشي کولی چه لکه نور حیوانات خپل ټول احتیاجات یوازی ترسره کړي او د بل له مرستی څخه ځان مستغنی وګڼی، ځکه چه له یوې خوا د ده بدنی او جسمی حال چه د دنیا د سړو او تودو هیڅ طاقت او توان نلري، بی له نازکو او مناسبو خوړو بل شی ژوولی او هضمولی نشی او له بلی خوا د ده زیات ضروریات چه له حسابه وتلی دی دی مجبوروی چه له نورو سره لاس یو کړی، او یو د بل دپاره زیار وکاږی، نو لکه څنګه چه انسان فطرتاً بل ته اړ دی همدارنګه طبعاً ټولنی او اجتماع ته هم محتاج دی چه ځان ځانی او انفرادی حیات ته هیڅکله زړه نشی ښه کولی د همدې لامله انسان ته مدنی بالطبع یعنی د اجتماع غوښتونکی ویل کیږی. برسیره پدې چه د انسان مادی حیات او جسمی احتیاجات یې د نورو له مرستې سرته نه رسیږی معنوی او عقلی ژوندون ئې هم اجتماع او تمدن ته اړ دی، پدې هر څوک پوهیږی چه که انسان له اول وخته په یوه ځای کښی یوازی پاتی شی، او د نورو له صحبته استفاده ونکړی هغه که څه هم صورتاً انسان وی مګر د انسانیت معنوی فضایل به هیڅ نلری، نو د اجتماع ضرورت او دعلم اجتماع اهمیت له همدې منل شوی حقیقت څخه ډېر ښه معلومیږی ځکه چه د هر علم اهمیت د موضوع په اعتبار پېژندل کیږی.

د همدی لامله په اوسنی ژوند کښی ما د پښتنو دپاره د دغه مهم علم معلومات مفید وګڼل او دغه کوچنې کتاب می په پښتو ژبه ترجمه او خپلو وروڼو ته وړاندی کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمړی باب

د اجتماع علم

د اجتماع علم د اجتماعی هیئت (ټولنی) په نفسی حالت او صورت کښی بحث او څیړنه کوی لکه چه علامه ګوستاولوبون د روح الاجتماع او سر تطور الامم مؤلف ئې هم همدغه شان تعریف کوی، نو هر کله چه د جماعت نفسی صورت او حالت د افرادو له نفسی صورت او حالت څخه جوړیږی باید د شخص نفسی صورت او بشری ذاتیت تحلیل شی ترڅو چه د جماعت نفسی صورت واضح او څرګند شی. دا خبره هم باید ښکاره شی چه فرد او جماعت دواړه یو د بل په نفسی صورت او روح کښی اغېزه او تاثیر کوی.

بارت، د المان اجتماعی عالم وایی: هر تغیر چه په یوه جامعه کښی پېښیږی هغه تغیر په کورنیو او د افرادو په روح کښی نور تغیرات پیدا کوی نو باید اجتماعی عالم پدې څو شیانو کښی غور او دقت وکړی:

لمړی- د افرادو روحی علایق

دوهم – د فرد او د جماعت یو له بله روحی اثر او د هغې اندازه

دریم – څه شی چه د دې دوو روحی اغېزو له مدافعې او مقابلې څخه پیدا کیږی

څلورم – هغه ذاتی او خارجی عوامل چه د فرد په پیدایښت او د اجتماع په تطور کښی عمل کوی، نو معلومه شوه چه د جماعت په روح کښی بحث او څیړنه د علم اجتماع وظیفه ده.

د علم اجتماع ماده او موضوع

هر کله چه د طبعی انسان تاریخ د علم اجتماع ماده ده نو باید د انسان په اصل باندی لږ څه بحث وشی چه آیا دا ټول انسانی طوایف سره له دومره زیاته تفاوته چه یو له بله ئې لری له یوه اصله (ادم(ع) او حوا) څخه پیدا شوی دی او که هره طایفه ځانته بېل بېل اصل لری.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله دا چه آیا انسان اول ځل په همدغه صورت پیدا شویدی او که دودی او ارتقا په اصولو د انسانیت درجی ته رسېدلی دی.
دا یو لوی بحث دی چه مونږ ئې دلته د اجمال او اختصار په صورت راوړو، څه بحثونه چه پدې موضوع کښی شویدی پدې دری مذهبو کښی خلاصه کېږی.
اول: انسان د تصادف په طور بی له دې چه د چا اراده پکښی دخل ولری پیدا شوی دی چه دطبیعت مخلوق ورته ویل کېږی.
دوهم: انسان د پاك خدای په اراده اول ځل په همدغه شکل او صورت پیدا شوی دی.
دریم: انسان لمړی ځل په یو بل صورت پیدا شوی او وروسته ئې انسانی حالت ته ترقی کړېده.
د اول مذهب طرفداران دا ګمان کوی چه انسان اول ځل په یوه کلك غلاف (پوښ) کښی په بحر کښی پیدا شوی چه د رودلو (امتصاص) په واسطه ئې غذا موندله څه موده وروسته له غلافه وتلی دی چه بیائې غذا د خپلو اعضاو په واسطه ترخولې کولی شوه.
دوهم مذهب چه زمونږ دینی عقیده او صحیح مذهب دی د دې مذهب طرفداران وایی چه په زرګونو کلونه زمونږ له نظره تېره شوه چه انسان بلکه هر حیوان په خپل صورت پاتی دی او هېڅ تغیر پکښې نه دی پېښ شوی او نه د نشو او ارتقا آثار په کومه نوعه کښی لیدلی شوی دی نو معلومه شوه چه انسان له ابتدا څخه په همدغه صورت پیدا شوی دی او که داسی نه وای نو تغیرات به هم مونږ لیدلی و، ددې مذهب له مشهورو طرفدارانو څخه چه یوازی په علمی نظر دې موضوع ته ګوری او دینی عقیدې ته پکښی دخل نه ورکوی بوفون، فلورنس، کاترفاج د فرانسی او داسی نور دی چه دې نظریې ته علمی رنګ ورکوی. بوفون د تاریخ طبیعی په بحث کښی وایی: د اروپا سپین رنګی انسان او د افریقې توربخن انسان او د امریکی سوربخن انسان د یوه اصل لرونکی دی چه د خپل اقلیم او وطن په رنګ رنګ شوی دی، دی پدې قول د هغو کسانو نظریه ردوی چه هغوی د څېرو او رنګونو تفاوت د اصل د تعدد دلیل ګڼی.
د دریم مذهب خاوندان د خپلی مدعا دپاره داسی دلیل نلری، چه د سړی زړه ته ولوېږی دوی د انسان او بیزو په منځ کښی په یوه سلسله قایل دی چه تر اوسه ئې نه ده پیدا کړی ا د ډېری زمانې تېرېدو ته منتظر دی. تر دې ځایه یو لنډ او مختصر بحث د انسان په اصل باندی وشو، که مونږ د انسان په ماهیت کښی بحث وکړو نو له خپلی موضوع څخه به نورو فلسفی بحثونو ته و اوزو. هر کله چه د علم اجتماع موضوع انسانی

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجتماع ده نو باید د انسان په خواهشاتو او د عمرانی پیشرفتونو په اسبابو او نورو اجتماعی مسایلو باندی لکه د کورنیو، کلو او حکومتونو په پیدا کیدو بحث وشی.

د انسانی اجتماع تاریخ

که هر څومره پلټنه وکړو دا نه معلومېږی چه انسانی اجتماع له څه وخته شروع کېږی او د دې بڼ نیالګی په کوم وخت کښی ایښودل شویدی، ځکه چه هر څه چه د تاریخ پاڼو قید کړی دی هغه د بشری جمعیت مېوه ده چه تر اجتماع وروسته پیدا شوېده او د اجتماع نیلې له اولنی انسان سره چه د ځمکی په مخ پیدا شویدی سمی پیدا شوی او تر دې وخته رسېدلی دی، ځکه چه انسان په اول وخت کښی خپل احتیاج یوې ملګری (ښځی) ته حس کړی او له انفرادیت څنی بېزار شویدی او همداغه احساس د علم اجتماع اساس او بنیاد دی چه د تاریخ له زمانې څخه پخوا ایښودل شوی دی، نو معلومه شوه چه دا علم یو نوی شی نه دی چه له دې اوسنی مدنیت څخه پیدا شوی وی او د دې قرن مولود وګڼل شی، د همدغه احتیاج په اثر چه انسان اول اجتماع ته او وروسته د داړونکو ځاروو له ډاره ځمځو، غارونو او داسی نورو ته حس کړی تاریخی عصر پیدا شوی او د انسان عمرانی تقدم او عملی کارنامې په مختلفو بلادو کښی لکه: فارس، کلده، مصر، روما کښی لیدل شوی دی، دا هغه وخت دی چه د انسانی جمعیت فطری ذکاوت ډګر ته وتلی او د تاریخ دپاره د بحث موضوع پیدا شوېده نو ویلی شو چه د علم اجتماع قواعد په زرګونو کلو له میلاده مخکښی وضع شویدی. کوم مترقی ملتونه لکه: هند، فارس، چین، یونان چه د ترقۍ هسك بام ته ختلی و او تاریخ د دوی عظمت او لوی شان د تعجب په طور بیانوی دا یو تصادفی امر نه و بلکه د دوی معارف او حکومتی سیاست د اجتماع په صحیح او پایدار اساس باندی قایم و.

همدارنګه مصر چه پنځه زره کاله له میلاده مخکښی د دنیا ښایسته باغ او د علم و عرفان عالی مدرسه وه چه په حکمت کښی لکه افلاطون او سقراط نامدار شاګردان لري دا بی له دېنه چه د دوی اجتماعی قوانین ډېر متین او صحیح و بل سبب نلری، نو ویلی شو چه د انسانی اجتماع تاریخ ډېر پخوانی دی چه د تمدن او عمران د انتقال په سبب له یوه ملته بل ته نقل شوی او تطور ئې پیدا کړی دی تر څو چه پدی قرنو کښی اروپا ته رسېدلی او هلته یې قواعد کمال ته رسېدلی دی او دا نه ده معلومه چه دوی به ئې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترڅه وخته پورې وساتلې شي، ځکه چه ملتونه هم لکه افراد زېږښت او ځواني، مړګ او ژوند لري چه انساني تدابير ئې مخه نشي نيولي.

اجتماعي تطور

د هغه ضرورت او احتياج په اثر کښې چه ضعيفان ئې د زورورو، د تېرې د مدافعې دپاره اتحاد او يووالي ته لرې انساني اجتماع له کورنۍ څخه قوميت ته او له قوميته مليت ته ترقي کړېده، همدارنګه سلطه او واکداري هم رورو زياته شوې او وروسته ترېنه حکومت تشکيل شوې دی، په اوله کښې يوازې پلار پخپل اولاد باندې آمريت او حکم درلود، وروسته مشر او رئيس پخپلې کورنۍ کښې واکداري پيدا کړې او پس له هغه ئې په کلي او قبيله کښې مشرتوب موندلی دی، وروسته چه قبيلې وسعت او پراخوالی موندلی او شعبې پکښې جوړې شوې دي، سره لدې چه هرې شعبې ځانته مشر درلود مګر عمومي مشرتوب د يوه سړي وو چه طبعاً ئې د پادشاهۍ حيثيت پيدا کړ.

بعضې وايي چه د مور سلطه تر پلار مخکښې وه، او همدغه سلطه د نورو سلطو منشأ ده په هر صورت چه وي، دا مسلمه او منله شوې خبره ده، چه خاندانې سلطه د نورو سلطو سرچينه ده.

له طبيعي تاريخ سره د تولنې د علم اړه

هر کله چه طبيعي تاريخ د علم اجتماع او د ملتو د احوالو د پېژندلو دپاره اساس ګڼل کېږي ښائي پخوا لدېنه چه مونږ د اجتماع په لمړيو عواملو کښې بحث وکړو، هغه علاقه چه د اجتماع علم ئې له طبيعي تاريخ سره لري هم لږ څه ښکاره کړو.

څنګه چه اوبه او هوا او د يوه اقليم طبيعي حالت پر معدن، نبات او حيوان اغېزه کوي همدارنګه په انسان کښې هم ډېره اغېزه لري، نو بايد هغه طبيعي عوامل چه د انسان، حيوان، معدن او نبات په پيدايښت کښې اثر لري ښکاره او ظاهر شي، څوك چه د نباتاتو او حيواناتو له علمه خبر نه وي او د دوی ارتباط ورته نه وي معلوم، ښائي د دې خبرې په اورېدو ډېر تعجب وکړي، ليکن بايد دوی فکر وکړي چه انسان له څه شي او څنګه پيدا شوی دی؟ ظاهره خو انسان له وينو، غوښو، هډوکو جوړ شوی مګر د ده علاقه له نبات يا معدن او حيوان سره څه شي دی؟ نو انسان لپاره د دې چه د مځکې په کايناتو کښې خپله رتبه وپېژني او له حيوان او نبات څخه خپل امتياز حاصل کړي بايد د طبيعي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ څخه برخه ولري. پاك خدای زموږ دپاره امثال بیان کړی او لکه احسن القصص د پیغمبرانو قصې ئې راته کړی دی دا ټول د دې دپاره دی چه موږ اجتماعی نظام او د شعبو سیاست ته لاره پیدا کړو، او د اجتماعی حیات دپاره ترینه قانونی درسونه واخلو.
پیغمبرانو هم د دې دپاره چه د بشری او حیوانی نفسونو په منځ کښې مناسبت او مشابهت لیده، اول ځل ئې د حیواناتو او رمو په ساتنه او تربیه شروع کړېده او وروسته ئې د انسانانو تربیې ته ملاتړلې، دوی پدې پوهېدلی دي چه په بعضی نفسو کښې غضب او په بعضو کښی حلم وی، بعضی قوی او بعضی ضعیف وی، نو د هر چا حق ئې پېژندلی او ساتلی دی.
ښائي چه انسان د حیوان او نبات طبیعت او د کانو خواص وپېژنی ترڅو چه داجتماعی هیئت خدمت وکړی شی، او پدې پوه شی چه د موالید ثلاثه (حیوان، نبات، جماد) حال له انسانی نظام سره تطبیق کېږی، او د ملت د طبقاتو اخلاق له ارضی کايناتو سره اړه او علاقه لری.

انسان او معدن

معدنیات هغه اجسام دي چه تر ځمکی لاندی بخارو او لوګیو څخه پیدا شوی او له مختلفو اقسامو ځنی جوړ شوی دی. د اجسام د ترکیب په اعتبار بعضی قوی او بعضی ضعیف وی، بعضی اوږدوالی او پلن والی قبلوی او بعضی د دې صلاحیت نلری، انسان هم لکه معدن چه له آبی بخارو ځنی پیدا کېږی له اوبو څخه پیدا کېږی او د قوت او ضعف، شرافت او خساست، رفعت او ټیټوالی په اعتبار د مور او پلار له حاله سره سم او موافق وی نو هغه انسان چه تهذیب قبلوی لکه هغه معدنی شی دی چه هر صورت قبلوی او زرګر یا ښن ترینه هر څه جوړوی او حکما لکه هغه قیمتی کانی داسی دی چه په کانو کښی پیدا کېږی.
کومی د پوخوالی دورې چه تر ځمکی لاندی د حرارت او رطوبت په سبب کان باندی تېرېږی، له هغو دورو سره مشابهت لری چه د انسان په نطفه باندی په رحم کښی تېرېږی، او غوښه، وازده، هډوکی ترینه جوړېږی، پس له هغه چه انسان له موره پیدا کېږی نو کومی دورې چه په کوچنی باندی د روزنی په وخت کښی راځی، او مختلف احوال لکه روغتیا، ناروغی، نیکبختی او بدبختی ورته پیښېږی دا لکه هغه تطورات داسی دی چه معدنیاتو ته د کاریګرو او کسبګرو له لاسه رسېږی، او مختلف صورتونه قبلوی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان او نبات

انسان پس له تی رودلو څخه لکه بوټی (نبات) بې له بشپړی ارادې غذا خوری او حرکت کوی نو که غذا ئې طبیعی وی، د بدن په وده او لویوالی کښی تاثیر کوی او که روحی وی د عقل او ویښتوب په زیاتوالی کښی صرفیږی پدې وخت کښی ماشوم د خپل محیط القاآت قبلوی او لکه نبات د خپلی کورنۍ له حاله سره وړ پاڼی او مېوه نیسی.

نو ښه روزنه د کوچنی په حال کښی هغه تاثیر کوی لکه چه د هوا اعتدال ئې د نباتاتو په نشو و نما کښی لری، او بده پالنه لکه هغه تاوده بادونه داسی دی چه د نباتاتو د مړاوی والی او وچوالی سبب گرزی. نو څوك چه د نباتاتو په روزنه پوهیږی او پدې علم کښی لاس لری هغه کولی شی چه خپل اولاد لکه یوه ښه بوټی داسی وروزی او ښه نتیجه ترېنه واخلی.

غرض دا دی چه د کوچنی روزونکی باید د نباتاتو او حیواناتو له علمه خبر وی، او کومه علاقه چه دا دواړه ئې له انسان سره لری هغه ورته معلومه وی چه د کوچنی په تهذیب او روزه په ښه ډول بری ومومی او د اجتماع علم د کونیه علومو په یوه متین اساس بنا شی، چه موږ هم د غرب له ژوندیو ملتو سره د سمی روزنی په اثر کښی برابر شو.

څوك چه د نباتاتو له حاله خبر شی او د نباتاتو مختلف اقسام چه ځنی وابنه وی او بعضې ونی، ورته معلوم شی هغه پوهیږی چه انسانان هم بعضی لکه وابنه پخوا لدېنه چه ونه ځنی جوړه شی د طفولیت په وخت کښی مری او بعضی لکه ونی کمال ته رسیږی، بعضی انسانان لکه میوه داری ونی نفع او گټه لری او بعضی لکه بی مېوو ونو غوندی بې فایدې وی.

لکه چه بعضی نباتات د لمر په تودوخه او آزاده هوا کښی وده کوی، او بعضو ته لمر او هوا ضرر رسوی، همدارنګه د انسانانو په ډله کښی هم بعضی د طبیعی مناظرو په لیدلو او د پاکی او آزادی هوا په تنفس ښه نشو و نما کوي او بعضی لکه هغه بوټی چه په تورتم او تیاره کښی ښه لوئیږی او د لمر په رڼا کښی خرابیږی دوی هم په یوه فاسد محیط او ترږمی کښی روغ او جوړ وی او په ښو ځایو او ښنو باغو کښی زړه تنګی کیږی، او هغه شان وده نه کوی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان او حیوانیت

د انسان په وجود کښې پس له بلوغه شعور او احساس زیات میندل کېږی او ورځ په ورځ خپل احتیاجات ښه خوراك، ښې ښځې، ښه ځای او داسی نورو ته حس کوی، او د خپلو خواهشاتو د اجرا کولو دپاره کوښښ کوی او همدغه شی ته قوه شهویه ویله کېږی.

پدې وخت کښې چه انسان خپل قد و قامت او ښه صورت په هنداره کښې ووینی، د کلان کارۍ آثار پکښې څرګندېږی او ځان ورته لوی سړی ښکاری دا د غضبی قوی آثار دی چه ورځ په ورځ پکښې زیاتېږی. پدې دوو خصلتو (شهوت، غضب) کښې حیوان له انسان سره شریك دی، نو هر کله چه د ځوانۍ خواهشات د ده په عقل باندی غالب شی ولمړیو عناصرو آثار او د مور او پلار خویونه پکښې ښکاره کېږی، نو که له لوړی او زوروری کورنۍ څخه وی، لکه هغه ځناور او درنده چه د بل د ښکار غوښې نه خوری، دی هم د بل پس خوردی ته سترګی نه نیسی او دنائت خواته میل نه کوی او که چیری له ټیټې او خسیسی کورنۍ وی نو په هر قسم دنائت په ممکن وی ځانته خوراك پیدا کوی.

دا قسم انسانان د اشرارو له نوعی څخه حسابېږی چه په شرارت کښې یو له بله تفاوت لری. همدارنګه د شرف خاوندان هم د قوتونو او د هغو عناصرو په اعتبار چه د دوی په روحیاتو کښې ئې اثر کړی متفاوت دی.

څنګه چه اهلی او کورنی حیوانات بعضی قوی وي، چه درانه درانه بارونه له یوه ځایه بل ځای ته وړی، په انسانانو کښې هم بعضې داسی کسان وی چه سخت او ګران کارونه سرته رسولی شی، او فکری قوت، هیڅ نلری یوازی د علمی قوت خاوندان وی او دا کسان د دې دپاره پیدا شوی وی چه بل څوك ئې په لار بوزی او کار ځنې واخلی.

تر دې ځایه په هغه مناسبت او مقارنت چه د انسان، معدن، نبات او حیوان په منځ کښې موجود و او د اجتماع د علم لوستونکو ورته ضرورت درلود لږ څه بحث وشو، د یوه ملت قاید ته لازمه ده چه د کایناتو او موجوداتو ټول قوانین له بسیطو عناصرو ځنې نیولې، تر لویو مرکباتو پوری تر نظر لاندی ونیسی.

زمونږ غرض دا نه دی چه ټول خلق دی د طبیعی تاریخ په لوستلو او تطبیقولو باندی مصروف شی ځکه چه دا د قوم د واکدارنو او مشرانو کار دئ چه له دې راز معلوماتو ځنې استنباط وکړی او د خپل قوم او وطن دپاره مناسب قوانین او اجتماعی اصول

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوره کړی. او دا خبره هم باید معلومه شی چه موږ د علم اجتماع متخصصینو ته ډېر احتیاج لرو.

د اقلیم، اوبو او هوا اغېزه

د قوم په روحیاتو کښې

لکه چه اوبه او هوا په نباتاتو او حیواناتو کښې اغېزه لری همدارنګه په انسانانو کښې هم عقلی او جسمی تاثیر کوی. اجتماعی علماء او هغه سیاحان چه په مختلفو هوادونو کښې ګرزېدلی دی او د هر ځای د انسانانو خصوصیات ئې په رنګ، شکل کړه وړه کښې لیدلی دی دا حقیقت بې شك او شبهې قبلوی، نو ځکه علامه ګوستاولوبون وایی چه که موږ د پخوانیو او اوسنیو ملتو په حال کښې غور وکړو او د هر ځای زاړه او نوی مدنیتونه تر نظر لاندی ونیسو، نو د اجتماعیونو پدې قول به یقین وکړو، چه د معتدلو اقلیمونو اوسېدونکی د عقل په اعتبار تر هر چا زیات او په مدنیت کښې هم تر نورو وړاندی دی، لکه چه تاریخ هم د معتدلو مناطقو د تمدن آثار او نفسی صفات لکه همت، ذکاوت او داسی نور ... او د شمالی خواو (یخو منطقو) بی فکری او عدم نشاط او د ډېرو تودو ځایو سستی او وحشت موږ ته ښیئی.
نو اجتماعی علماؤ د اقلیمو تاثیرات او نور عوامل تر نظر لاندی نیولی دی او د دې دپاره چه د جماعتو عقلی اندازه وښئی، بعضې قواعد ئې وضع کړی چه دې بحث ته علم عمران ویل کېږی، کوم عوامل چه د عمران پوهانو د ملتو د مدنیت او استعداد دپاره د مقیاس په ډول بیان کړی هغه دا دي.

عوامل او تاثیرات ئې په انسان کښې

د اقلیم اعتدال	-	ذکاوت او د ترقی استعداد
د اقلیم برودت (سوړتیا)	-	بې عقلی او د ادراك ضعف
د اقلیم حرارت (تودوخه)	-	سستی او د عقل ضعف
زلزلې	-	نا امیدی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زراعتی محصولاتو زیاتوالی	-	سستی، تنبلی، د ابتکار ضعف
د محصولاتو لږ والی	-	د عزم قوت، او د ذهن انکشاف
د کانو زیاتوالی	-	عملی اقدام، او د اختراع فکر

دا هغه عوامل دی چه عمرانی پوهانو د اقوامو د ترقۍ او انحطاط دپاره مقیاس مقرر کړی مګر د تودو او سړو زنطقو د انحطاط او ټیټوالی عوامل یو شان او مساوی نه دی ځکه چه موږ ته تاریخ، د تودو ملکو مدنیتونه لکه: هند، چین هم راښئیی، نو ویلی شو چه د تودوخی زیاتوالی نسبت سړتیا او برودت ته په انحطاط کښی لږ تاثیر لری د همدې لامله بعضی اجتماعیون وایی چه د تودې مځکی خلق د ترقۍ استعداد لری خو اطمینان او د حاکمانو د لجوئی ورته ضرورت دی.

معتدل اقلیمونه

معتدل اقلیمونه د تودو او سړو ملکو په منځ کښی واقع دی او قسم قسم بوټي پکښی شنه کیږی.
د داسی ځایو خلق په کسبو کښی یو له بله مختلف وی. په فلاحت کښی تر نورو تکړه په تجارت کښی هوښیار، په صناعت کښی ګړندی اوله همته ډك وی.

سړې مځکی

ساړه اقلیمونه چه په شمالی منجمده منطقه کښی واقع دی ځمکه ئې د زراعت دپاره ښه مستعده نه ده نو خلق ئې خپله غذا او ضروریات له بحر څخه مومی او دا حالت طبعاً د دوی د صبر او قناعت موجب ګرزی.

تاوده اقلیمونه

تاوده ځایونه چه زراعتی محصولات پکښی ډیر او قسم قسم وی خلق ئې د محصولاتو د زیاتوالی په سبب له احتیاجه خلاص وی، او زیار ایستلو ته نه مجبوریږی نو طبعاً عیاش

(c) ketabton.com: The Digital Library

او تنبل وی، دوی یوازی عیش او استراحت غواړی که پردی حاکم ورباندی مقرر وی هم ورته ډېر بد نه ښکاري.

د داسی ځایو د خلقو عزمونه سست، او عقلونه ئې ضعیف وی، د همدې لامله د تودو اقلیمو اوسیدونکو، فاتحینو او استعماریونو ته په ځان باندی لاره ورکړې، او په خپل وطن کښی ئې خلقو ته د فتح او بری میدانونه جوړ کړی دی او په محض حیات قانع شوی وی!

د اقلیم د اوبو او هوا تاثیر یوازی د ملتو په اخلاقو پوری منحصر نه دی په صناعیو او لغاتو کښی هم تاثیر کوی ځکه چه د اقلیم طبیعت او کانونه خلق هغو صنایعو ته وړاندی کوی چه له هغه اقلیم سره مناسبت لری، او د اختراع او ابتکار فکر هم د محیط له تقاضا سره سم پکښی پیدا کوی، مثلاً دوربېنمو صنعت په هغه ملك کښی ترقی کوی، چه د توت ونی پکښی زیاتی وی.

همدارنګه لغات هم د اوبو او هوا په اعتبار د یوه ځای له بل ځایه فرق کوی، او لهجه هم هرومرو بدلېږی، که په یوه وطن کښی یوه ژبه هم وی د یوې علاقې تلفظ له بلی علاقې څخه پېژندل کېږی، او لکه چه د افرادو په منځ کښی مباینت لیده کېږی، د فرقو او شعبو په منځکښی هم توپیر او تفاوت وی.

انسانی ټولنی

کوم وخت چه د مشرق پوهانو د علومو اساس ایښود، د سیاست او اجتماع علم ئی هم په نظر کښی نیولی وو، وګورئ! ابونصر فاریابی[1] له لسوقرنو راهیسی دې خواته توجه کړېده او د خپل کتاب (اراء اهل المدینة الفاضله) په اخر کښی ئې اجتماعی بحث د خلاصې په ډول راوړی چه موږ ئې د انسانی اجتماعاتو اقسام دلته را نقل کوو.

د انسان کمال په اجتماع پوری اړه لری او انسانی اجتماعات بعضی کامل او بعضی غیر کامل وی، کامله اجتماع په درې قسمو – عظمی، وسطی، او صغری وېشله کېږی.

عظمی د ټولو ملتو اجتماع ته او وسطی د یوه ملت اجتماع ته چه د دنیا په یوه حصه کښی وی ویل کېږی او صغری دیوه ښار د اوسېدونکو اجتماع ته وایی.

غیر کامله اجتماع ګانی لکه د یوه کلی یا محلې یا د یوه کاله د اوسېدونکو اجتماع ګانی دي، چه د بشری اجتماع اساس بلل کېږی.

---

[1] ١ ابونصر فاریابی (٢۶٠ – ٣٣٩ هـ) مشهور فیلسوف دی، چه زموږ د وطن په فاریاب کښی زیږیدلی دی. (مترجم)

(c) ketabton.com: The Digital Library

هره وړه ټولنه د لویې اجتماع خادمه ده، او یوې اجتماع ته هغه وخت اجتماع فاضله ویله کېږی، چه افراد ئې د سعادت په میندلو کښې یو له بله سره مرستی وی او که داسی نه وی نو غیر فاضله ورته وایی.
فاریابی وروسته تر دې بشری اجتماع د بدن د اعضاؤ د اجتماع سره تشبیه کوی او وایی چه یو ملت یا د یوه ښار اوسېدونکی لکه یو بدن داسی دی چه بعضی اعضا پکښی خادم او بعضی مخدوم وي، چه د رتبی په اعتبار یو له بله تفاوت لری، نو لکه چه زړه، دماغ، او د حس او حرکت نور اعضا او غړی ځان ځانته وظایف لری همدارنګه د یوه وطن اوسېدونکی هم هر یو د ګوښی کار استعداد لری او هر یو د خپلی رتبې او مقام په اعتبار ځانته حیثیت مومی.

کورنی ژوندون

هر کله چه کورنۍ د شعبو او قبایلو اصل او اساس دی، نو د هر ملت کورنۍ چه د علم اجتماع په صحیح اساس باندی جوړی وی، هغه ملت به هرومرو د سیادت او حریت خاوند او د ترقۍ لرونکی وی، او که داسی نه وی نو په ذلت او خوارۍ به ککړ وی، نو ځکه موږ د کورنۍ او ازدواج په تاریخی دورو او په منزلی امورو کښی بحث کوو.

ازدواج

ازدواج یعنی ښځه کول یو طبعی امر دی چه د ملتو د مقاصدو او قوانینو په اعتبار تغیر پیدا کوی، او له طبیعی صورت څخه شرعی حالت او مفید صورت ته انتقال کوی، نو فلاسفه ئې یو طبیعی امر، او مقننین ئې مدني تړون ګڼی، د دین خاوندان ئې یو مقدس او مسنون کار او د نسل د زیاتوالی دپاره ډېر ضرور او لازم بولی، اجتماعیون او اقتصادیون ئې هم د اجتماع دارمدار او د انتظام او راحت یو لوی سبب شمېری.
بعضې خلق لکه یونانیان ښځه د نارینه یوه حقیره خادمه او شریره طایفه ګڼی چه د تذلیل دپاره ئې په نکاح اخلی، او دا ذهنیت دوی ته له خپلو حکماو پاتی شوی دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

مګر څوك چه حقیقت ته رسېدلی دی هغه د ښځو په حق کښی دا قسم ذهنیتونه نلري او په ښه نظر ورته ګوری.

ازدواج او اجتماعی ټولنه

که څوك غواړی چه روغ او سلیم العقل افراد او یو قوی نسل د جامعې د خدمت دپاره پیدا کړی باید له مسکراتو او هغو شیانو چه د ګیډی د ناروغیو سبب ګرزی خپل ځان وساتی، ځکه چه اولاد زیات صحی خصایص له خپل پلار او مور ځنی مومی، نو پلار برسېره پدې چه ښائی د ښې روغتیا لرونکی وی ښه تندرسته ښځه دی هم په نکاح اخلی چه اولاد ئې قوی او صحیح راشی.
که سړی څه قدر ضعیف هم وی که ښځه قوی او د ښه صحت لرونکې وي، د اولاد په حق کښی د مېړه د ضعف تلافی کولی شی، او که دواړه ضعیف وی نو هېڅ شك نشته چه اولاد به ئې هم ضعیف وی.
دا منله شوې خبره او د وراثت د قانون متقضی ده، چه اخلاقی او جسمی صفات له پخوانیو څخه وروستنیو ته انتقال کوی نو باید پخوا له ازدواج څخه دا مراعات وشی، چه مېړه او ښځه له هغو امراضو چه د وراثت په اعتبار راتلونکی نسل ته یا له ښځې ځنی مېړه ته او له مېړه څخه ښځې ته سرایت کوی خلاص وی، نو هر ملت که غواړی چه تر نورو ملتو قوی او د ترقی په لاره کښی وړاندی وی ښائی د دغسی امراضو چه د ازدواج په واسطه سرایت کوی جلوګیری وکړی. څوك چه پدې باب کښی زیاتو معلوماتو ته ضرورت لری هغه باید هغو طبی کتابو ته چه پدې موضوع کښی ډېر تفصیل لری او خورا مفید دی مراجعت وکړی او خپل معلومات کامل کړی.

د کوزدې کال او وخت

څه شی چه د ډېر غور او دقت وړ دی هغه د واده او نکاح وخت دی، ډېر خلق د خپل زوی او لور نکاح ته پخوا له بلوغه اقدام کوی، او بعضی تر دېرشو کلو بلکه زیات تاخیر کوی نو د دې دپاره چه دا افراط او تفریط له مینځه لیری شی او یو مناسب ټاپی ورته وټاکل شی، اطباؤ پدې موضوع کښی ډېر غور کړی او ویلی ئې دی هر وخت چه هلك

(c) ketabton.com: The Digital Library

او نجلی خپل تناسلی احتیاج حس کړی او بلوغ ته ورسېږی دوه کاله وروسته لدې باید د دوی د ازدواج او نکاح دپاره اقدام وشی، ځکه چه تر دې دمخه برسېره پدې چه دوی دواړه د ازدواجی حیات او کورنۍ ژوندون په خوند ښه نه پوهېږی، او عمر ئی سره تریخ کېږی تناسلی اعضائې هم د ودی او لوینت انتهائی حد ته نه وی رسیدلی، نو هم دوی ته ضرر رسیږی او هم ئې اولاد ضعیفه کېږی نو پس له بلوغه باید دوه کاله نور هم تاخیر وشی، تر دې زیات تاخیر هم ښه نه دی، ځکه چه تناسلی اعضا بیکاره او مهمل پاتی کېږی او تناسلی قوت ئې ضعیفه کېږی. نو دغه وخت باید د واده دپاره مناسب وګڼل شی او هېڅ تقدیم او تاخیر پکښی ونشی.

د بلوغ زمانه د دې لامله چه یو ځای له بل ځایه د آب او هوا، تودوخی او سوړتیا په اعتبار فرق کوی تعین نشوه.

د کور سرشته (تدبیر منزل)

ځوك چه د اجتماع علم ته په سر سری نظر ګوری هغه به دا بحث او د ازدواج مسایل او همدارنګه د عایلی د روغتیا خبری د دې کتاب له موضوع ځنی خارجی وګڼی مګر که ښه ځیر شی او پدې پوه وی چه عایله او کورنۍ د اجتماع اساس او لمړی حلقه ده، چه رورو زیاته شوې او تر دې حده رسیدلې ده، هغه به مو مقصر وبولی که لدې بحثونو صرف نظر وکړو، او دا بحثونه به پدې موضوع کښې داخل وګنی، نو موږ دا بحثونه ضرور ګڼو او څه چه بوعلی سینا پدې موضوع کښی لیکلی دی را نقل کوو او د دې دپاره چه خلقو ته دا معلومه شی چه د تدبیر منزل علم د دې عصر له ارمغانونو ځنی نه دی له ډېری مودې پدی خوا، دې علم رواج درلود او موجود و، له ((ارشاد القاصد)) څخه چه څه دپاسه اوه سوه کاله مخکښی لیکل شوی او پخوانی کتاب دی د دې علم تعریف را اخلو، د دې کتاب مؤلف وایی چه د تدبیر منزل علم د ښځې او مېړه او اولاد او خدمتګارو په مشترك احوال کښی بحث کوي، او فایده ئې د کور انتظام او سرشته ده چه د انسان د سعادت سبب ګرزی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان سیاست له ښځې سره

شیخ بوعلی سینا وایي چه صالحه او نیکه ښځه له نر سره په مال کښې شریکه او د کور په کارو کښې ملګرې ده، او ښه ښځه هغه ده چه هوښیاره، دینداره، فرمان برداره او امانت ګره وی چه له خپل مېړه سره زیات محبت لری او په خدمت کښې ئې صادقه وی، شنډه او زبان بازه نه وی او برسېره پدې د انتظام او تدبیر خاونده وی چه د مېړه لږ مال د ښې سرښتې په واسطه زیاتوی او د ښو اخلاقو په سبب د مېړه زړه خوښ ساتی.

شیخ د مېړه په سیاست کښې له ښحې سره دا شیان ضرور ګڼی.

ځان د ښځې په نظر کښې مهیب او موقر ښودل او ښځه د کاله په کارو مشعولول، دا ځکه چه که مېړه د هیبت خاوند نه وی ښځې ته سپك او معمولی سړی ښکاری او اطاعت ئې په ځان لازم نګڼی.

همدارنګه د مېړه وقار هم د ښځې د محبت او دلچسپۍ سبب ګرزی، ښځه ئې د خپلې سر لویۍ موجب ګڼی او خپل مېړه ته په درنه سترګه ګوری، د ښځې مشغولول د کاله په کارو باندی هم یو مهم امر دی چه ښځه له بېځایه ناستی ولاړی منع کوی او له کور سره ئې دلچسپی پیدا کوی.

د انسان سیاست له اولاد سره

شیخ بوعلی سینا وایي چه اولاد په مور او پلار باندی بعضی حقوق لری چه د مور او پلار د توجه وړ دي.

اول باید مور او پلار خپل اولاد ته یو ښه مناسب نوم پیدا کړی او وروسته ورته یوه داسی دایی پیدا کړی چه بی عقله او مرضی نه وی ځکه چه د دایی شودې په طفل کښې اثر کوی. هر وخت چه طفل له تی څنې پرېکړ شی باید پخوا لدېنه چه هغه بد بد خویونه زده کړی ښه ښه خویونه او ادب وروښودل شی او له بدو کارو څنې ئې کله د تحسین او آفرین په واسطه او کله د ملامتولو او سرزنش په ذریعه وژغوری او هر وخت چه د زده کړی قوت پکښې پیدا شي تر تعلیم لاندی ونیول شی، د کوچنی روزونکی او مربی باید عاقل، متدین او د کوچنیانو په اخلاقی پالنه پوه وی، د وقار او خوږ بیان لرونکی او د نظافت، سیاست او مروت خاوند وی. هر کله چه کوچنی له دینی او اخلاقی زده کړو

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه فارغ او د لغت د اصولو له زده کولو وزګار شی، باید د یوه مفید صنعت زده کړېته وګمارل شي چه د خپل حیات تامین ورباندی وکړی شی.
دا یوه عمومی تربیه ده چه ابن سینا بیان کړېده، خصوصی تربیه باید د هر ملت له خپلو احتیاجاتو او مقتضیاتو سره سمه وی١[2].

د انسان سیاست له خپلو خدمتګارانو سره

د دې دپاره چه د تدبیر منزل او د سیاست د علمو قدامت او پخوانیتوب معلوم شی موږ د شیخ بو علی سینا له بیانه چه پدې موضوع کښی ئې کړی لږ څه را نقل کوو. وګورئ! شیخ دا موضوع څنګه ښه تحلیل کوی او وایی چه خدمتګاران لکه د انسان اعضا او غړی داسی دی چه لکه لاس او پښې او نور اعضا د ده په کارو کښی ښوروړی او کار ورته کوی، که خدمتګاران نه وی انسان مجبور دی چه پخپله خپل کارونه تر سره کړی او داسی کارو ته اقدام وکړی چه د ده شان و شوکت ته صدمه رسوی نو باید سړی با همته او امین خدمتګاران ځانته غوره کړی او داسی معامله ورسره وکړی چه د هغوی د خوشحالتیا او اخلاص سبب شی او سره لدې باید خپل وقار او هیبت هم د هغوی په نظر کښی وساتی، ځکه چه د انسان خپل وجاهت او وقار لکه حاجب او دروازه وان د سړی حرمت او عزت ساتی.
که چیری له کوم خدمتګار څنی کوم ناوړه کار څرګند شی باید سړی ئې په داسی شان له هغه کاره را وګرزوی، چه د هغه د زړه بد والی سبب نشی او که کوم ډېر بد کار ورڅخه څرګند شی، چه بخښنه ئې د سړی سیاست ورانوی، ښائی له خدمتګارئ منفك شی چه د ده بدی او بد اخلاقی نورو ته سرایت ونکړی.

---

١ اوس د روزنی او پالنی علم ډېر ارت شوی دی، چه بېل اصول او ځانته مخصصین لری، موږ باید د اوسنی علم سره سم د خپل
[2]ملت اوپښتنوالی تر سیوری لاندی خپل زامن ورزو (مترجم)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کورنۍ نیکبختی

د کورنۍ نیکبختۍ اساس نیکه او صالحه ښځه ده چه د کور اداره په اخلاص او ښه زړه کوی، او د خپل کاله شئون ساتی نو باید هر څوك د جمال حقیقت وپېژنی او ځانته د حقیقی جمال لرونکې ښځه غوره کړی، ځکه چه اکثره اجتماعي نقایص په کورنیو کښی د همدې لامله پېښېږی چه ځلمیان د جمال په پېژندلو کښی غولېږی او هر یو له خپل میل سره سم یو قسم جمال خوښوی، او د هماغه ښایست لرونکې ښځه ټاکی، څوك یوازی د مخ په سپینوالی او سور والی او غټو سترګو او څوك په ښه کړه وړه غولېږی، د روحی او معنوی ښکلی توب هېڅ مراعات نه کوی، بعضی خلق لا د ښځی تمول او معتبری په نظر کښی نیسی او دې ته نه ګوری چه دا راز ښځه خپل مېړه ته په ډېره درنه سترګه نه ګوری او ډېر انقیاد ورته نه کوی، نو باید ځلمیان دا قسم فکرونه چه اجتماعی نظام ورانوی له خپلو ذهنو وباسی، او په تش ظاهری جمال او جلال ونه غولېږی.

لمړی تربیه

پدې کښې هېڅ شك نشته چه عایله او کورنۍ د کوچنی د روزنی لمړی ځای دی چه دی د کار او عمل او د حیات د جګړو دپاره تکړه کوی او د معاشرت او اجتماعی حیات مبادی ورته ښئیی.

د کورنۍ عادتونه او خویونه د کوچنی د اخلاقو اساس او لمړی خښته ده، نو که چیری کوچنی پدې لمړی مدرسه کښی ښه وروزل شی، البته د خپلی کورنۍ او د مور او پلار د خوشحالۍ سبب کېږی.

وړوکی که څه هم په ظاهره یو ضعیف مخلوق معلومېږی، مګر د یوه ملت په قوت کښی حقیقی او رښتیانی تاثیر لری نو ځکه د اجتماع علما او لوی حکماء چه خپل عمرونه د ملت د قوت د اسبابو په څېړنه کښی تېروی د اطفالو د ضعف او د نسل د لږوالی او زیاتوالی په موجباتو ډېر غور او دقت کوی ځکه چه همدغه واړه دبلی ورځی ځوانان او ځلمیان دي.

نو ښائی پدې ځای کښی د میندو د معلوماتو دپاره د اساسی روزنې څه حصه ولیکله شي او ورته معلومه شی چه تربیه په انسان کښی داسی تاثیر کوی لکه چه د باغوان زیار او عمل ئې د باغ د بوټو او ونو په وده کښی کوی، نو لکه چه د باغ بوټی او ونی په نشو و

(c) ketabton.com: The Digital Library

نما کښې د مربی روزلو ته اړتیا لری، نو روزنه د علم اجتماع یوه لویه شعبه ده، چه لویو لویو خلقو لکه نیلسون، روسو فرانسوی او پس له هغه پستالوژی د نولسم قرن او داسی نورو اشخاصو پکښې ښه ښه تالیفونه کړیدی او لکه ابن سینا چه پخپل کتاب (قانون) کښې ورته یو فصل خاص کړی نورو طبیبانو هم ورته پخپلو کتابو کښې فصلونه مقرر کړیدي.

تربیوی مذاهب

کوم علمی اصول چه د روزنی پوهانو وضع کړیدی دري مذهبه ځنی جوړیږي:

لمړی: د هلفتیوس فیلسوف مذهب دی وایی ووړوکی په اوله کښې د هر شی د قبلولو دپاره مستعد وی نو هر کله ئي چه لمړی ځل په مور یا دایی سترګی ونښلی همدغه ئي اول مربی ګڼل کیږی، چه د حیات لاری ورښئي نو بنا پر دې نظریی کوچنی په ښو او بدو نه ستایل کیږی، او لکه یو حیوان د خپل احتیاج او خواهش سره سم حرکت کوی او د نورو تقلید کړی.

دوهم: د ډاکتر غال المانی مذهب – دی او بعضی نور کسان د ټولو نفسی خواهشاتو چینه اعضا او جوارح ګڼی، او وایی چه که دغه د انسان ناقص وی هغه انسان د معنی په اعتبار هم ناقص وی تربیه پکښې تاثیر نشی کولی.

دریم مذهب: یوه بله ډله چه دا دواړه مذهبه افراط او تفریط ګڼی وایي چه ډیر کوچنی سره لدې چه اعضائې ناقص وی، روزنه ښه اغیزه پرې کوی او ډیر کوچنی بیا سره لدې چه روغتیا او بدن ئې ښه وی هم روزنه پکښې اثر نشی کولی، نو باید طبیعت او تربیت دواړه مؤثر وګڼل شی او د دواړو خواوو مراعات وشی، ځکه چه طبیعت انسان ته مختلف او متفاوت قوتونه ورکوی او تربیت همدغه قوتونه د محیط له حال او د کوچنی له میل سره سم عقلی او اخلاقی خواو ته متوجه کوی، نو ویلی شو چه روزنه د اخلاقو او عقلی او مادی قوتو صیقل دی چه دا ټول قوتونه د عمل دپاره مستعد کوی او پخپل وړ محل کښې ئې استعمالوی.

افلاطون وائی، تربیه روح او جسم دواړه هر ممکن کمال او جمال ته رسولی شی.
سپنسر وایی، تربیه انسان د پوره معیشت دپاره تیاروی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تربيې نېټې او هغه شيان چه پر تربيه کښې اثر کوي

کوم شيان چه د تربيې په اصلاح يا خرابوالي کښې تاثير کوي هغه دا لاندينې عوامل دي.

١ کور
٢ همنشينان او ملګري
٣ مکتب او مدرسه
۴ فاميل او کورنۍ
۵ کتابونه او جرايد
۶ طبيعت
٧ سياحت

نظر دې پاسنيو عواملو ته روزنه درې اصلي دورې او يوه تتميمي دوره لري، چه د درو لمړيو دورو آثار پکښې ښکاره کيږي.

١: مورنۍ تربيه چه د ولادت له وخته شروع کيږي او په اوه کلنۍ باندې ختميږي.

٢: اولنۍ تربيه چه کوچنی د خپلې مور له لاسه ووځی پلار او د ابتدائي مکاتبو معلمانو ته سپارل کيږي تر څوارلس کلنۍ پورې.

٣: ثانوي تربيه چه هلك په عالي مکاتبو کښې له لويو ښوونکو څخه تحصيل او زده کړه کوي.

۴: تتميمي دوره چه پدې وخت کښې انسان اجتماعي ډګر او د عمل ميدان ته داخليږي، دا دوره د حيات په ختمېدلو باندې تماميږي او بس.

نو څوك چه له خپل اولاد سره مينه او علاقه لري بايد په هره دوره کښې خپل اولاد ښه وروزي او د عمل په لاره ئې د ملت د مصلحت دپاره روان کړي. د کورنۍ تربيې مسئوليت د کورنيو په مشرانو او د اولنۍ او ثانوي تربيې مسئوليت پر حکومت او ملت دواړو باندې دی، چه بايد داسې مدارس او مکاتب پيدا کړي چه حياتي علوم پکښې لوستل کيږي.

د دې کتاب موضوع هغه لمړۍ تربيه ده چه مورنۍ تربيه ورته ويل کيږي. دوهمه او دريمه تربيه د مملکت په داخلي سياست پورې اړه لري. هر کله چه د تربيې علما علم

(c) ketabton.com: The Digital Library

النفس د تربيې اساس ګڼي، او د انساني جامعې د نفسي حالاتو پېژندل د يوه انسان په نفسيت پېژندلو پورې تعلق لري، لازمه ده چه ميندې له علم النفس څخه څه برخه ولرې چه د خپلو اولادو طبيعت وپېژني او استعداد ئې وروزلى شي.

علم النفس

څوك چه د غړو او اعضاو له وظايفو خبروي، او دې علم د (فزيولوژى) سره اشنا وى هغه ته د اعضاى رئيسه ؤ وظايف، د هضم، د زړه ښورېدلو، سږيو ته د هوارسېدل تاثير چه د انسان په حيات کښې ئې لرى دا ټول کيفيتونه معلوم وى مګر دا پوهنه او دا علم سطحى او قاصر بلل کېږى ځکه چه انسان يوازى د دې ظاهرى جسم نوم ندى، انسان د يوه معنوى شى لرونکى هم دى چه هغه د شعور، علم او فکر آله ده او عقل ورته ويل کېږى.
انسان لکه چه د خپل جسم روزنه او تربيه کولى شى د عقل په روزلو او پاللو هم قادر دى چه لمړى ځل پخپلو هغو معلوماتو کښى چه د ده عقل ورسره اشنا دى ښه غور او دقت وکړى او وروسته خپل معلومات مرتب او زيات کړى ترڅو چه هغه علم ته چه په عقل کښى بحث کوى او علم النفس ورته وايي ورسېږى. لدې بيانه به معلومه شوې وى چه علم النفس په ټولو نفسى مظاهرو او حرکاتو کښى بحث کوى.

خاطر

يوه ورځ يوه زده کوونکى په امتحان کښى چلول کاوه ښوونکى ورته په قهر شو او يو ساعت ئې له خپل مشغوليت څخه ايسار کړ، او تر قيد لاندى ئې ونيو، لږ شېبه وروسته د متعلم رنګ ژېړ او بيهوښه شو، شعور ترې لاړ، او د عقل حرکات ئې بند شوه چه نه ئې څه ليدل او نه ئې څه اورېدل، نو ښوونکى ازادى او خلاصى هوا ته واېست او په مخ ئې ورته سړې اوبه وشيندلى، پس لدې د متعلم په اعضاً او بدن کښى نوى حيات وچلېده او حس پکښى رو رو پيدا شو سترګى ئې بېرته وغړولى، او عقل ئې د خپلو وظايفو په ادا کولو شروع وکړه، په زړه کښى ئې د افکارو سلسلې جوړى شوې او خاطر ئې په هغو شيانو چه د ده په زړه کښى ګرزېده مشغول شو. نو د عقل د وظايفو اجرا کولو ته خاطر ويل کېږى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هره ښځه چه په عقلي امورو پوره نه پوهېږي او تحليلولی ئې نشي هغه د خپل کوچنی په ذهن کښې څه نشي ځايولی، او نه ئې خاطر او ادراك د ذکاوت او زيرکی درجې ته رسولی شي.

د عقل د روزلو لارې

انسان لکه چه د بل عقل روزی خپل عقل هم روزلی شي.

د عقل د روزلو دپاره دوې طريقې دی چه يوېته ظاهری او بلی ته باطنی وايي. باطنی طريقه چه نسبتاً مشکله ده پدې ډول کېږی چه انسان خپل نفس له ځانه جدا وګڼی او مراقبت ئې وکړی.

ظاهری طريقه دوه قسمه ده يوېته ملاحظه او بلی ته تجربه ويل کېږی. ملاحظه دېته وايي چه سړی د نورو عقلونه، د بعضې علاماتو په واسطه ځانته معلوم کړی او بيا هر وخت چه هغه علامات پخپل ځان کښې ووينی اثر ته يې هم ښه ملتفت شي چه بيا د تطبيقاتو په اثر کښې د نورو احوال او هغه شی چه د هغوی په خاطر کښې ګرزی معلوم کړی شي. دېته فراست وايي چه انسان د دې په واسطه مريض او ضعيف عقلونه هم روزلی شي، او معلم د خپلو شاګردانو عقلی حرکات هم پرې معلومولی شي. تجربه د عقلی حرکاتو او واقعاتو څخه نتايج اخستل دی.

د عقل وده او اقسام

که ميندی د علم النفس څخه معلومات ولری، د خپلو کوچنو په حرکاتو او افکارو پوهېږی، او د خپلو اولادو د مرضو علاج کولی شي.

داسی ميندی البته د خپلو زامنو په ذهن کښې شجاعت او د نفس لوړتيا ځايوی، او د لويو خلقو په پوړ کښې ئې دروی. د همدې لامله (مونتينی) وايي چه زموږ د لويو عيبو جراثيم زموږ د طفوليت له زمانې سره متصل دی او زموږ د لويو امورو جلب د ميندو او دايي ګانو په لاس کښې دی. د عقل د لويښت او ودی دپاره څلور مراتب دی، که کوچنی ترسمی روزنی لاندی ونيول شي، عقل ئې په هره مرتبه کښې وده کوی او که نه محروم پاتی کېږی، او نوم يې د انسانيت له صفحې بيخی محو کېږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمړۍ مرتبه

کوچنی د خبرو کولو تر وخته: پدې وخت کښې د کوچنی عقل د هر شی د صورت د پېژندلو دپاره مستعد وی، او د شیانو فرق یو له بله تر یوې اندازې پخپل شعور کولی شی، پدې وخت کښې باید دکوچنی له نظره ډېر صورتونه تېر شی، چه دی ورسره اشنا شی.

دوهمه مرتبه

د خبروکولو له وخته تر بلوغه پورې د عقل دوهمه مرتبه ده چه د تمیز عقل ورته ویل کېږی، د کوچنی عقل پدې وخت کښې د شیانو د تعریف او منافعو تجسس کوی، او غواړی چه په صحیح طو ورته معلوم شی، پدې وخت کښې که طفل هر څومره پوښتنې وکړی ښائی چه ونه تر ټل شی، او نه په وهمی صورتو او ډاروونکو خیالاتو ووېرول شی، چه ډار او خوف ئې په زړه کښې ځای ونه نیسی، پدې وخت کښې ښائی چه هر کوچنې ډېر قهر او شدت هم ونشی، چه ورته عادی او بې تاثیره ښکاره نشی.

دریمه مرتبه

د عقل دریمه مرتبه د کوچنی د بلوغ او ابلوغوالی له وخته شروع کېږی پدې وخت کښې عقل دوې ملکې پیدا کوی چه یوېته د استحصال او بلی ته د استحضار ملکه وایی، پدې دوره کښې عقل د شیانو منځکښې ارتباط او مناسبت لټوی او د هر شی د پېژندلو او د فایدې معلوملو دپاره هڅه کوی، نو باید کوچنی ته په همدی وخت کښې ښه اداب او ښه سلوك وښودل شی، او له خپلو ملی دودونو او عاداتو سره اشنا شی، چه له خپلو ورونو او ملګرو سره په مینه، او له مشرانو سره په احترام سلوك وکړی، او د چا زړه آزار نکړی.
ماشوم پدې وخت کښې لکه نیالګی او تربیه لکه اوبه داسی دی، چه نیالګی پرې وده کوی او خوږه میوه نیسی.
پوخ سړی هېڅکله خپل خویونه او عادتونه نه پرېږدی، نو ښائی چه سړی خپل اولاد په همدغه وخت کښې د ښو خیالی او لطیفو قصو په اورولو ښو ښو کاروته راواړوی، او بې لډېنه چه هغه ته صریح امر ونه وشی، باید د حکایاتو په ذریعه او د ترغیب له لاری ښه ښه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خویونه ئې په دماغ ځای کړه شي، مګر کومې قصې چه له حقیقته لیرې وي، او وقوعې جنبه نلري، لکه د عفریت یا فانوس سحري او داسې نورې قصې هغه باید سړی د خپل اولاد غوږ ته ونه رسوي، چه محض اوهام او هغه امیدونه چه نه عملي کېږي د ده په ذهن کښې ځای ونه نیسي، او لکه بعضې کسان چه د عفریت داېلولو ارمان کوي، او نه ور رسېږي دي هم د دغسې آرزوګانو (چه نه په حیات کښې دخل او نه خارجي وجود لري) په ارمان او سودا کښې پاتې نشي، نن د هر قوم پوهان او پیاوړي اشخاص کوښښ کوي چه دا قسم افکار د نوي نسل ذهن ته ونه رسېږي.

څلورمه مرتبه

د عقل څلورمه مرتبه د بلوغ له وخته د ځلمیتوب او رشد تر وخته پورې ده، که اولاد په صحیح طور روزل شوي وي، دغه وخت د ده په عقل کښې د سعادت آثار ښکاره کېږي او په جامعه کښې مسعودانه ژوند کولی شي، پدې وخت کښې باید اولاد ته نظري تعلیمونه وشي، او هغه علمونه وروښودل شي چه دي ورته احتیاج لري.
هر کله چه انسان د عقل دا ټول مراتب طی کړي، نو دی په هیئت اجتماعی کښې یوه ګرندی او کاریګر عضو ګڼل کېږي، په ښه سلوك د تحسین وړ ګرزي، او په بدو کارو ملامتېږي، پدې وخت کښې باید انسان د لویو خلقو تاریخ ته رجوع وکړي او د هغوی په احوالو ځان خبر کړي، چه دی هم د هغوی په لار لاړ شي، او پیروي ئې وکړي.

د بدن روزل

هر کله چه کوچنی پیدا شي او د دنیا هوا پرې ولګېږي قسم قسم حالات پرې راځي، او هر راز عوارض ورته پېښېږي نو ده ته د ولادت له وخته د قوت او رشد تر مهاله ډېر تدابیر په کار دي ترڅو چه دی د ضعف دا ټول مراحل طی کړي، او رشد ته ورسېږي.
نو په میندو لازمه ده چه خپل کوچني اداره کړي، او په تربیه کښې یې له هره حیثه زیار وکاږي.
پدې موضوع کښې طبیبانو او حکماء کافي بحثونه کړي او د کوچني ټول ضروریات ئې له خوراکه نیولې تر پوشاك او نظافته پورې دا ټول صحي مسایل ئې بیان کړي دي، نو موږ په هماغه بیان اکتفاکوو کنه، د میندو دپاره به موخه تفصیل کړی و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدني ورزش او رياضت

په جسمي روزنه او روغتيا کښې بدني ورزشونه او لوبې خورا ډېر اهميت لرى، هر طفل ته د ده له بدني قوت او عمر سره مناسب يو قسم ورزش ضرور دى.
شيخ ابن سينا پخپل کتاب (قانون) کښې د اطفالو او لويو سړيو له حاله سره مناسب راز راز ورزشونه ښودلي دى. کوم ورزشونه چه نن په متمدنو ملکو کښې جارى دى دا ټول بلکه لا څه زيات زموږ په پخوانيو کتابو کښې بيان شويدى او د هر اندام د قوت او د وينو د جريان دپاره يو مخصوص ورزش ټاکل شوى دى، لکه چه د خولې او ورى ژبې (ژبې) د ورزش دپاره بعضى ثقيل او خفيف آوازونه ايستل او نفس بندول او داسې نور علاجونه ښودل شوى دى چه دا هم په بدني ورزش کښې حسابېږى.
ابن سينا د دې فصل په خاتمه کښې وايي چه هر انسان ته د ده د بدنى قوت سره مناسب يو قسم ورزش ضرور دى، نو ميندى بايد خپلو اولادو ته يو مناسب ورزش چه عقلي او بدنى دواړه قوتونه په تناسب سره زياتوى غوره کړى، چه د ملت دپاره غښتلي افراد شي.

خپل اولاد څنګه وروزو؟

ډېر پلرونه کوښښ کوى چه خپل اولاد مهذب تربيه کړى او د ملت دپاره ګړندى اشخاص تقديم کړى، دوى د دې دپاره هر راز فکرونه کړى او په هره لار چه دوى د خپل مطلب د رسېدلو دپاره وسيله ګڼلې تللى دى، مګر کومې نتيجې چه دوى اخستى دى هغه د دوى د خوشحالۍ سبب ندى ګرزېدلى، دوى داسې ځلميان ميدان ته را ايستلى دى چه د علم او ذکاوت لرونکى دى او د رزق د پيدا کولو مينه لرى مګر پدې نه پوهېږى چه له ژونده څنګه استفاده کېږى؟ دا ځکه چه زموږ په وطن کښې ښوونه او روزنه په اشخاصو کښې دا طاقت نه پيدا کوى چه د حيات په ميدان کښې منډې ووهلى شي نو له پلرو څخه د اولاد د روزنې په باب کښې سمه لار ورکه شوېده.
که موږ د مترقى ملکو ښوونو ته نظر وکړ، په روزنه کښې يوه سمه لار چه زموږ د اولادو سعادت پکښې دى پيدا کوو، او موږ ته دا اطمينان پيدا کېږى چه د رزق د پيدا کولو دپاره ډېرى لارى دى که موږ د سعيې او عمل دروازه وټکوو، او له نوکرۍ څنې خپل فکر را وګرزوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مور باید خپل اولاد آزاد تربیه کړو، او دا خیال له دماغه وباسو چه زموږ اولاد زموږ ملك او مال دی لکه چه فی الحاله دا عقیده لرو. په متمدنو ملکو کښی خلق له خپلو زامنو سره داسی معامله کوی چه هغوی هم د ځان په شان اشخاص ګڼی، او په کارو کښی ئې له ځانه سره شریکوی، چه هغوی هم د ژوندون په کارو او حرکاتو پوره واقف شی، نو زامن ئې هم خپل ځانونه مستقل اشخاص ګڼی، او پخپل نفس پوره اعتماد مومی، چه پخپل مور او پلار هېڅ اتکا نه کوی.

پلار ښائی چه خپل اولاد د مسافری او زیار ایستلو دپاره تربیه کړی صنعتونه او علوم پری زده کړی چه په هر ځای کښی ګذران وکړی شی، پلار باید خپل زوی ته د شجاعت او اقدام درس وکړی او د زیار، صبر، استقامت او ثبات او ټینګار په روح ئې تربیه کړی، نو دغسی زامن په هر ځای کښی ګذران کولی شی او په ژوندون کښی هغو درجو ته رسېږی چه د دوی زړه ئې غواړی.

زموږ اولادونه پس له کوزدې او واده څخه هم لکه کوچنی داسی وی چه موږ پرې وېرېږو، او هېڅ کارته ئې نه وړاندی کوو، او له هر شی ئې محروم پرېږدو.

د متمدنو ملکو پلرونه خپل اولاد ته لاسي صنعتونه ورښئیی او هېڅ صنعت ورته حقیر نه ښکاری، د یوې لویې رتبې والا سړی زوی یا فلاح یا تاجر یا د کوم بل صنعت خاوند کېږی، او هېڅ شرف او منزلت ئې نه کمېږی په دغسی تربیت باندی یو ژوندی ملت عمومی سعادت مومی.

موږ پخپل وطن کښی وینو، څوك چه له یوه ښاره بل ښار ته لاړ شی، د کور خلق ورپسی ژاړی او دی هم پریشانه خوبونه وینی دا ځکه چه دی له خپل پلار او موره بیل شوی دی، او دا ورته ډېر سخت امر معلومېږی په مترقی ممالکو کښی هر څوك د خپل عمل زوی دی، بل پلار یا مور ته اسره نه کوی، په وچه او دریابو کښی سفر کوی او د کاله خلق ئې پدې خوشحاله وی چه دی په کسب او معاش پیدا کولو قدرت لری او خپل ژوند اداره کولی شی.

دا راز اشخاص سعادت ته رسېدلی دی او دنیا ورته لکه جنت له خونده ډکه ښکاری، زموږ اولاد نه برسېره پدې چه عادتونه او تربیه ئې ورانه وی د نا امیدی او سستی تخم ئې هم په نفسو کښی کرل کېږی، او د بعضی الفاظو په اثر کښی لکه: قناعت او نور ... چه په یوه بله معنی معرفی شوی دی، د انحطاط او لتی لور ته نژدې کېږی، سره لدې چه د اسلام دین مو د همت، عزت او ترقی خوا ته بولی، او غواړی چه مسلمانان د مجد او شرف لرونکی وی، ضعیف، بی عزمه او پسك نه وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګورئ! د اسلام او مسلمانانو په مقابل کښې څومره ملتونه او پادشاهان ذليل شوه ايا دا د قناعت او سستي په اثر کښې وو او که د کوښښ او عمل نتيجه وه؟
بعضې اشخاص وی چه په خلقو کښې بدی بدی قصې چه خلق مايوسيت ته را بولی، نشر وی او له عمل ئې راګرزوی چه بيا په هر شی کښې شګوم نيسی، او جد و جهد ته هېڅ اهميت نه ورکوی، که مونږ پدې پوه شو چه خپل اولاد بايد څنګه تربيه کړو، البته زمونږ په جامعه کښې به داسی نشريات بې تاثيره شی خصوصاً که زمونږ مؤلفين پدې باب کښې خپله وظيفه اجرا کړی.

کورنی اجتماع

کوم بحثونه چه په کورنۍ، ازدواج، روزنه، او تدبير منزل کښې وشوه زايد او له موضوع څخه خارج نه دی ځکه چه د کورنۍ اصلاح په حقيقت کښې د جامعې اصلاح ده، نو لازمه ده چه د ملت د اصلاح په ليری ليری وسايلو او د ملت په سعادت کښې فکر وشی او راتلونکی حالت يې په نظر کښې ونيول شی.
مونږ وينو چه واړه واړه ملتونه د حريت او قانونی حيات خوا ته نژدې کېږی. او هغه لوی اجتماعی تطور چه مونږ ئې په شرق کښې آثار وينو، پدې مو خبروی چه حريت، مساوات او د ملتو يو شان تحول به په شرق او غرب کښې عموميت پيدا کړی او ټول به يوی غايې او مقصد ته ورسېږی.
هر ملت که غواړی چه خپل افراد د قانونی ژوندون دپاره تربيه کړی هغه بايد داسی قوانين مقرر کړی چه هره کورنۍ پدې پوه او مجبوره کړی چه مونږ بايد په اصلاحی او ضروری امورو کښې لکه د ثروت زياتوالی، د اولاد روزنه، د ازدواج د رسمو او دودونو تعديل او سمون او داسی نور ... يو مجلس ولرو پدې صورت کښې به د مجلس او کورنۍ مشر يوازې پخپله رايه کار نه کوی، هر کار به د ده او د کورنۍ د پوه افرادو په مشوره کېږی، دا راز واړه مجلسونه د يوه لوی مجلس چه هغه د مختلفو شعبو او فرقو حرکات اداره کوی اصل او اساس دی.
هغه کوچنی چه پداسی کورنۍ کښې لږ لوی شی، او سترګی وغړوی او د دې مجلس بحثونه او د هر چا دلايل واوری، نو قانونی فکر او د شوری محبت ئې په زړه کښې پيدا کېږی، او هر وخت چه ځلميتوب ته نژدې شی خپل ځان د هغو کارو دپاره چه سبا ورځ يې تر غاړی کېږی تيار وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر کله چه ملتونه اتحاد او ارتباط ته احتیاج لري او په هر کلي او ښار کښې یوه کورنۍ له بلې سره روابط لري نو کېداې شي چه د یوه ښار ټولې کورنۍ په ګډه بعضې افراد منتخب او یو داسې مجلس تشکیل کړي چه د ټولو د مصلحت او نفع دپاره کار وکړي.
پدې صورت کښې هر کلي او ښار خپل اولاد په استقلالي تربیت باندې تربیه کولې شي.

کورنۍ تعاون او مرسته

کومې کورنۍ چه د خپل شرف او موجودیت د ساتلو دپاره د شورې او د دغه انتظام قایمولو محبت لري هغه د همدغه فکر په اثر کښې د (صندوق تعاون) په نامه یو صندوق ټاکي او د هغې کورنۍ هغه افراد چه د کار او کسب خاوندان وي هره میاشت پکښې څه پیسې اچوي، چه د عمومي مفاد دپاره د ضرورت په وخت کښې صرف شي.
دغه راز ملت خپل اقتصادي موجودیت ډېر ښه ساتلی شي، دوی کولې شي چه خپلو افرادو ته لدې صندوق څخه د پور پیسې ورکړي.
هر څومره چه افراد زیاتیږي، او دا سلطه وسعت مونده کوي هماغومره د دې تعاون نفع او فایده عامیږي.
غرض دا چه کورنۍ ټولنه د عامې ټولنې اساس دی نو باید هر ملت د خپلو کورنیو اتحاد او مجد د حریت او شورې په اساس بنا کړي دا د کورنیو او ملتو د ارتباط دپاره یوه لنډه او نژدې لاره ده.

دوهم باب

د اجتماع روح

علامه ګوستاولبون پخپل کتاب (روح الاجتماع) کښې د اجتماع هغه روح بیانوي چه د اروپا د متعلمینو په نفوسو کښې ئې سرایت کړی او د هغو عواملو په اصل او اساس کښې بحث کوي، چه د جماعتو په پیدا کولو کښې اغیزه لري، دا بحثونه د قام مشرانو او د ملت واکدارانو ته ډېر مفید او ښه دي. ده پدې کتاب کښې هغه اوهام او خیالات چه د اجتماع د روح د پیدا کولو وسایل دي ډېر ښه ښودلي، مګر زموږ غرض پدې عنوان کښې د طبیعي اجتماع روح ده، چه انسانان ئې له وحدت او انفرادیت څخه د شعبو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

قبایلو تشکیل ته رسولی دی، او قومونه ئې سره لدې چه یو له بله لرې پراته دی، او د رنګونو، ژبو، دودونو په اعتبار سره ډېر فرق لری د منافعو مبادلې ته تیار کړی دی.
علامه مونتسکیو پخپل کتاب (اصول النوامیس و الشرایع) کښې د اجتماع طبیعی قوانین، یا په بل عبارت د بشری اجتماع روح پر څلورو برخو وېشی:

۱-انسان د فطرت په زمانه کښې چه د پېژندنې قوت ئې درلود، او معارف ئې نه درلوده – دی پدې وخت کښې له هر شی څخه وېرېدی او تښتېدی، هېڅ شی ته به ئې ضرر نه رساوه، دا حال د سلامتۍ حالت او د انسان لمړی طبعی قانون ؤ.

۲-انسان هغه وخت چه بعضی ضروریاتو ته خپل احتیاج حس کړ، سره لدې چه خوف او وېره ورسره وه، د قوت د پیدا کولو دپاره ئې زیار شروع کړه، دا د انسان دوهم طبیعی قانون او ناموس دی.

۳-کوم وخت چه خوف او ډار په خلقو غلبه وکړه، نو دوی یو له بله سره نژدې او وصل شوه، او په منځ کښې ئې عواطف پیدا شوه دا دریم طبعی قانون دی.

۴-انسانان برسېره پدې چه د دوی په مینځکښې عواطف پیدا شوه په پوهنو (معارف) کښې ئی هم برخه واخستله، او اجتماعی ژوندون ته ئې میل پیدا شو.

دا هغه طبیعی قوانین دی چه د اجتماع روح څخه تشکیلېږی.

کوم وخت چه د قبایلو په مینځکښې اختلاف او دښمنی پیدا شوېده، هرو مرو پکښې عایلوی محبت د ملګرۍ احترام او مراعات هم و، دا عواطف که څه هم په عایله او قبیله کښې محصور و، مګر د دې په اعتبار چه په لمړۍ مرتبه کښې همدغه د اجتماع روح وه، لوړ منزلت لری.

کوم وخت چه انسان علوم او معارف ومیندل، د اجتماع احاطه لویه شوه، او طبقات پکښې پیدا شوه، د رزق او کسب او کار لاری زیاتی شولې، او د شریعت او قضا دایرې ارتی شوې.

دا د اجتماع هغه روح او اساس دی چه له پخوا وخته په تاریخی ملتو کښې لیدل شوی دی. نو په هر اجتماعی عصر کښې (چه کمال ته رسېدلی وی) د حرب او مدافعې وسایل لږ څه کم شوی او د حرفت، زراعت، صناعت او رزق پیدا کولو محبت زیات شوی دی او په همدغه وخت کښې لمړی شعوبی تعاون ته او وروسته اجتماعی ملګرتیا ته احتیاج لیدل شوی، او په بشری ټولیو کښې نوی نوی احتیاجات او عمرانی تحولات پیدا شوی، چه پدوی کښې ئې په هماغه اندازه چه په کلو او قبایلو کښې د اجتماع روح ترقی کړېده د حرب او تجاوز روح وژلېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملت څه شی دی؟

کوم افراد چه جنسیت، د مملکت جغرافیائی حدودو، دوی یو له بله سره تړلی وی او برسېره پدې چه دوی په عاداتو، اخلاقو او عمومی صفاتو کښی سره شریك وی تاریخ ئې هم یو وی هغو ته ملت ویل کېږی او د ژبې یو والی هم د ملیت ارکان ټینګوی.
د یوه ملت عمومی صفات هغه دی چه د هغه ملت ټولی فرقی او ډلی پکښی شریکی او متحدی وی، او ټول خلق یوه مقصد ته متوجه کوی او فکری او ارادی وحدت پکښی پیدا کوی.
ګوستاولوبون وائی: ماته پخپل سیاحت کښی دا خبره بیخی ښکاره شوه چه هر ملت یو عقلی مزاج لری چه هغه لکه د هغوی تشریحی حواص ثابت او پایدار او له همدغه څخه د ملت افکار، معتقدات، فنون، انتظامات، او شعور پیدا کېږی.
د اجتماع پوهانو دا حقیقت بیخی منلی دی چه د یوه ملت ادبی او عقلی صفات د هغه ملت د تېر وخت خلاصه او د نیکو میراث دی او همدغه شی دی چه د یوه ملت روح او خط مشي ورڅخه تشکیلیږی.
لدینه دا نتیجه اخستله کېږی چه یوه عمومی روح چه د ملت په ټولو افرادو کښی یو شعور او یو فکر پیدا کوی، او ټول افراد یوې خواته بیائي د یوه ملت په امتیاز او بېلوالی کښی لمړی مقام او زیات اهمیت لری، نو همدغه شی د ټولیو او جماعتونو د حرکت کلی ده، چه د افرادو مقدرات هم پکښی پټ پراته دی. د یوه ملت د وحدت او فکری یو والی دپاره ډېر سببونه موجود دی چه د ملت په روح کښی تاثیر لری:
اول دا چه فرد د جامعې په ډاد بعضی داسی کارو ته اقدام کوی چه په انفرادی حالت کښی ئې هیڅلکه نشی کولی، نو دا یو قوت او زړورتوب دی چه فرد ئې د جماعت په لمن کښی مومی، بله دا چه په انسانانو کښی لکه مقناطیسی کیفیت یو نفسی تاثیر شته چه ټول خلق یوه کار ته را کشوی او د حکایت په طور ئې یوه عمل ته وراندی کوی، دوی پخپل ځان باندی یو قوت او باعث حس کوی مګر نه پوهېږی چه دا قوت له څه شی پیدا شوی دی، همدغه سبب دی چه په یوه فرد باندی د ده خپل ذاتی مصلحت باعث کېږی چه د جماعت د مصلحت دپاره ځان فدا کړی، نو فرد په اجتماعی حالت کښی بعضې داسی صفات پیدا کوی چه هغه د ده له انفرادی حالت سره بیخی مباینت لری، او دا د هغه نفسی تاثیر نتیجه او فایده ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوستاولوبون پخپل کتاب (سرتطور الامم) کښې وايي: چه په اول نظر سړی ته د يوه ملت د افرادو په صفاتو کښې اختلاف او مباينت معلوميږی مګر چه سړی ښه ځير شي پوهيږی چه ټول افراد په عمومی نفسی صفاتو کښې سره شريك دی او دغه نفسی صفات لكه هغه جسمی صفات چه دا ملت له بل ملت ځنی بيلوی ثابت او پايدار دی او دغه صفات پښت پر پښت په منظم ډول نوی کيږی.

دريم باب

حكومت

د حكومت د پيدا كيدلو په كيفيت كښې د فلاسفه و نظريات مختلف دی. (هوبز انګليسی) وايی:

چه انسان په اصل يو داسی مخلوق دی چه له هر څه ورته خپل ځان ګران او محبوب دی او هر كار د ځان د فايدې دپاره كوی، مګر سره لدې فطرتاً له ګوشه نيشنۍ او انزا ځنی متنفر دی، نو هر كله چه بشری قبايل هر وخت سره په جګړه اخته وی، او قوی په ضعيف باندی تير غامی كوی نو انسان مجبور شوی چه د خپلو همنوعانو يوې طايفې ته ځان نژدې كړی او تر سيوری لاندی ئې خپل حقوق وساتی، نو د همدې په اثر كښې حكومت پيدا شو چه يو جماعت د مشترك مفاد او غرض دپاره روان كړی.

ژان ژاك روسو وايی:

انسان فطرتاً مسعود دی او څومره چه بشری نوعه زياتيږی هغومره د دې سعادت صفائی په خړوالی بدليږی، نو هر كله چه انسان ته د حيات په لاره كښې هر راز موانع پېښيږی چه دی يوازی هغه له خپلی مخی نشی لری كولی، هرو مرو د اجتماع ضرورت حس كوی او مجبوريږی چه له جماعت سره د اتفاق عقد وكړی او هر فرد د خپلو حقوقو ساتنه اجتماعي هيئت ته وسپاری، نو بنا پدې نظريه يو عمومی مساوات ضرور دی او حاكميت هم د حكومت د اجتماعی هيئت حق دی.

اصل حقيقت دا دی چه د حكومت منشا او نظريه يوه ده، او هر ليكونكی په يوه داسی قالب كښې اچولېده چه د ده له خواهش سره برابره ده او دی ئې پر خوا دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې نظرېې اصل دا دی چه انسان له انفرادی حالت څنی وتلی او له خپلو همنوعانو سره پدې متفق شوی دی، چه هر فرد د حکومت اجتماعی هیئت ته تابع وی او اجتماعی هیئت به هم د هر فرد حقوق او مصالح ساتی، د همدې په اثر کښی طبیعی قوانین په بشری قوانینو بدل شوه او په افرادو باندی د هیئت اجتماعی له خوا بعضی موجبات مقرر شوه، چه په عوض کښی ئې هیئت اجتماعی هم د افرادو حقوق پخپل ځان ومنل او د یوې معاهدې صورت ئې پیدا کړ چه له یوې خوا حقوق او له بلی خوا واجبات رد او بدل شویدی.

څه چه (هوبز) او (روسو) پدې موضوع کښی ویلی و، هغه ذکر شوه (لوك) خپله نظریه پداسی شان ښکاره کوی چه په اجتماعی هیئت کښی د دوی له خوا پاچا د اجتماعی تړون عاقد دی، چه د افرادو حقوق وساتی.

بعضی کسان دی چه حکومت د خدای پاك له لوری ګڼی او وائی چه دا د نن ورځی حکومت د خدای د خلافت روستنی رنګ دی چه په مرور د زمان یی تحول موندلی دی.

بعضی وائی چه د حکومت منشا او مبدا قوت او غلبه ده.

نو د حکومت په باب کښی د هر چا نظریه مختلفه ده او هر چا یوه نظریه چه ده ته ښه ښکاره شویده خلقو ته ښوولې ده.

مګر صحیح او معقوله نظریه دا ده چه د پلار ګلوی سلطه او اقتدار د حکومت منشا او اساس دی چه وروسته ترینه، هر راز حکومتونه جوړ شوی دی.

نو هر ملت هغه شان حکومت قبول کړی دی چه هغه ئې د اوسېدونکو د تعداد، ثروت، او غرایزو سره موافقت او مناسبت لری ځکه چه اقلیمونه د حکومت په طرز کښی پوره دخل لری او وضعی قوانین هم له طبیعت او قومی عاداتو څنی پیدا کیږی.

نو ویلی شو چه د تاریخی حکومت منشا د پلارګلوی سلطه ده چه وروسته د مشر توب په سلطه بدله شویده او ورو وروئې خپله دایره ارته کړېده او د طبیعی حکومت منشا د جماعتونو احتیاج او اړوالی دی یوه داسی اقتدار ته چه د بعضو تجاوزونو او تېرغامیو چه د نورو په حق باندی کیږی مخه ونیسی، او متجاوز خلق له تېری او تجاوزه را وګرزوی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حکومت وظيفه

پدې موضوع کښې بحث کوونکی مختلف نظريات لري، يوه ډله وايي چه فرد تر هغه وخته پوري ترقي نشي کولی ترڅو چه د حريت په ميدان کښې په اقتصادی امورو کښې پخپل سر پرې نه ښود شي، پدې صورت کښې نو فرد پخپله ذاتی ترقۍ کښې بې له خپل همته او خپل فکر او عمل څنې په بل شی اعتماد نه کوی او ټول قوتونه ئې وده کوی.

د دې کسانو په نزد د حکومت وظيفه د وطن حمايت او د داخلی نظام او امنيت ساتنه ده چه د لښکر په لرلو او حاکمانو او قاضيانو په مقررولو باندی کېږی چه ضروری او لازمی قوانين وضع او معمول شي.

دا کسان وائی چه د دنيا نظام د تنازع للبقا – او بقای اصلح په اساس بنا دی او تجارب هم دا وائي چه بايد فرد په اقتصادی امورو کښې پخپل سر پرې ښودل شي.

مګر بعضی داسی کارونه شته چه که حکومت پکښې مداخله ونکړی لکه:

د پوستې انتظام، او اجباری تعليم يا د اوسپنی لار – نو پوره فايده ورځنې نه اخستله کېږی.

ځکه چه دغه اعمال او کارونه چه د عمران او تمدن روح بلل کېږی که افرادو او شرکتونو ته پرېښودل شی نو د سيالۍ او همچشمۍ په اثر کښې له مصلحت او ضرورت څنې زيات اجرا کېږی.

بله دا کوم وخت چه انسان پخپل خصوصی مصلحت مشغول شی نو د اطفالو او ضعيفانو حمايت او د فقيرانو معاونت ته نه ملتفت کېږی، نو ضرور ده چه حکومت په دغسی کارو کښې مداخلت وکړی.

څنې خلق وايي چه فرد د نورو مرستی او ملګرتيا ته اړ دی او دغه مرسته بې له حکومت څخه د بل چا له لاسه په ښه شان پوره نه ده، نو بايد حکومت ټول اقتصادی امور لکه صنايع او زراعتونه په خپل لاس کښې ونيسی، څنې فيلسوفان لکه ټولسټوی بيا وايي: چه حکومت ته بيخې ضرورت نشته او د مال صرفول د حربې آلاتو او عسکری تنظيم دپاره له صحيح انسانيت سره منافی دی، دی وائي چه حکومت له فطرت او طبيعت څنی مخالف يو شی دی او ملتونه هغه وخت انتهائی سعادت ته رسېږی چه حکومت بيخی د خلقو هېر شی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا درې مذهبه، هېڅ یو له افراط او تفریط څنې خالی نه دی او همدغه سبب دی چه خلقو پوره نه دی غوره کړی او اکثرو مترقی ملتونو د خپل نظام اساس په معتدل ډول بنا کړی دی، او د حکومت مداخله ئې د افرادو په شئوناتو کښې څومره چه ضرور دی لکه:

د ضعیفانو حمایت، د شفاخانو جوړول، د کسبګرو د مصالحو دپاره قوانین وضع کول، د کرهڼې، تجارت، صنعت د لوړتیا وسایل تړلول، د حمل و نقل بری او بحری وسایل لکه: د اوسپنی لار، بربښنا، تلګراف، او د اخلاقو او دین ساتنه او داسی نور تهیه کول قبوله کړېده.

د تولستوی او فیلسوفانو فکر یو محض خیال دی چه عملی کېدی نشی ځکه چه ټول خلق لکه تولستوی فیلسفوان کېدی نشی چه هر سړی له تګی، خیانت او شر څنې ځان خلاص کړی شی او صحیح انسانیت په دنیا کښې وچلېږی.

دا هغه نظریات دی چه اجتماعیونو د حکومت د وظیفی په باب کښې ښکاره کړی او د حکومت د مداخلی حق یې د خلقو په شئونو کښې ښکاره کړیدی مګرهر حکومت ځانته له احتیاجه سره سم نصب العین او غایه لری چه د هغې په مقتضا کار کوی، او په هر ډول چه قوم او ملت لوړېږی، او وطن ودانېږی، لوړوی او ودانوی ئې!

د هر ملت سیاسی تربیت د افرادو په نفسیاتو او ذهنیت کښې پوره دخل لری او تعلیمات هم د همدغې تربیتې له مقتضی سره برابروی. کوم ملت چه د هیئت اجتماعی احترام لری د هغه ملت هر فرد یې له یوه قوت او باعث څخه د نورو د حریت احترام ساتی، او هېڅکله خپل حکومت ته د خوف په سترګه نه ګوری. بلکه د احترام او خلوص په نظر ورته ګوری ځکه چه هغه د سلطنت تاج عیناً د ملت تاج ګڼی چه پخپل لاس ئې د خپل مشر او پاچا په سر ایښی دی، نو دوی د دغه تاج او خپل قانون پوره احترام لری او همیشه ورته د محبت په سترګه ګوری.

هغه کسان چه د پردی حکومت تر لاس لاندی ژوند کوی هغوی ته د حکومت هر رېغ لکه آسمانی تکه داسی ښکاره کېږی او هر کار چه په حکومت پوری ربط لری ورځنی ډېده کوی مګر د ملت د خواخوږی او خپل او ملی حکومت.نه او سیاسی روزنه دغه راز اوهام محدود کوی او خلق پدې باندی پوهوی، چه هر فرد د حکومت په کارو کښې د معاونت حق لری او د حکومت اشخاص هم دغسی افراد دی لکه دا نور خلق چه د قانون په مقتضیٰ او د ملت په مرضا حکم کوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حکومت په باب کښې د پخوانيو نظريه

ارسطو وائي که عدل او مساوات ورك او يا ضعيف وی ځنګه به يو قوم د سعادت ژوندون وکړی؟ او ځنګه به ټيټ جمعيتونه او واړه طوايف نهضت مونده کړی؟ نو د ده په نظريه بايد په هر مملکت کښې عدل قايم وی او ټول کارونه د حکمت په مقتضا اجرا شی.

کونفوشيوس چينی وائی کوم حکومت چه پخپل مملکت کښې د عدل او کفائت له مخی حکم کوی هغه لکه د قطب ستوری داسی دی چه هميشه ځای په ځای وی او نور ستوری ئې پخوا کښې خپل ځايونه بدلوی او انتقال کوی.

ملك[13] شيانغ وايی: د اسمان زوی يا امپراطور د مملکت د خير او فايدې دپاره پيدا شوی او مملکت د امپراطور دپاره نه دی پيدا شوی.

په چين کښې دا متل دی چه د ملت محبت پيدا کړه مملکت به پيدا کړی، او که دغه محبت ورك کړې نو مملکت به درڅخه ورك شی.

له (سولون) يونانی څخه پوښتنه وشوه چه کوم مملکت د مدنيت لوړی درجی ته رسيدلی دی؟ هغه وويل هغه مملکت چه اهل ئې په ذلت کښې نه وی او ظلم پرې باندی نه کيږی.بلکه لا د يوه بل قوم په مظلوميت هم نشی راضی کېدی او ورسره داسی مرسته کوی لکه چه هغه ظلم عيناً په دوی کيږی.

له (کسرى) ځنی پوښتنه وشوه چه کوم پادشاه ښه دی ده وويل: هغه پادشاه ښه دی چه د قهر او غصب په وخت کښې کريم وي، او پخپله وعده وفا کوی که څه هم لويه وعده وی. ارسطو طاليس ويلی کوم پادشاه چه عدل کوی هغه شجاعت يعنی لښکر ته نه محتاج کيږی.

د حکومت په باب کښې د پخوانيو مصريانو نظريه

د مصريانو له پخوا وخت ځنی (يعنی پخوا له اسلامه) دا رايه ده چه پادشاه پخپل حکومت او عدل چلولو کښې شوری ته محتاج دی، چه له خپل حکومت سره هر راز مرسته وکړی چه د همدی لامله علما او حکيمان او د رايی خاوندان د حکومت د امورو

[13] دا د چينايانو او جاپانيانو عقيده ده چه هغوی خپل امپراطور د اسمان زوی ګڼی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ترتیبولو دپاره مقرر وی، او پخپل سیاست او د مشکلاتو په حلولو کښی په دوی اعتماد کوی.
کله به چه د مصریانو پادشاه مړ شو نو دوی به ئی مړی د قبر په څنګ کښی کښېښود، خطیبان، او د مجلس شوری اعضا به ودرېدل د ده په ټولو کارو به ئې تبصره کوله، د ده عدل یا ظلم خیر یا شر ټول صفات به یی بیانول پس له هغه به د ټول جمعیت رایه د ده په باب کښی غوښتله کېده چه ایا دی په احترام او تعظیم ښخ شی او که په معمولی طور په قبر کښې کېښود شی.
دی پخوانی دود د پادشاهانو په ښه سلوك او عدل کولو کښی ډېر تاثیر درلود، او دوی یی مجبورل چه د اهل رایو په مشوره کار وکړی، د مصر په تاریخ کښی لیدل کیږی چه ډېر فرعونان د ظلم او بد روش په سبب د ملوکیت له القابو محروم شوی دی.
نو د مصر پخوانیو شوراؤ یو حقیقی صورت درلود او یوازی علما او حکیمان او دینی مشران به پکښی نه وو د اقلیمونو او سمتونو نوابان او مشران به هم پکښی شامل وو، چه لدی ټولو څخه به یو عمومی جمعیت تشکیل کېده چه په لویو او مهمو کارو کښی لکه: حرب یا صلح، د قوانینو اړول، د حاکمانو درول یا داسی نورو کارو کښی به دوی پرېکړه کوله څوك چه د مصر پخوانی سیاست او اجتماعی نظام ته مراجعت وکړی هغه ته به د مصر دغه څه مفاخر او معالی چه لری د تعجب وړ ښکاره نشی.

حکومت د اسلام په نظر کښی

اسلام د خپلو تعلیمونو د انتشار په مرسته په اجتماعیاتو، سیاسیاتو او مدنیتونو کښی ډېره غوره اغېزه کړېده، لکه چه تاریخ ئې هم په دلچسپی سره ذکر کوی.
مګر دلته زموږ غرض دا نه دی چه د اسلامی ملت د تحول سر بیان کړو یا د دوی په هغه صحیح او متین مدنیت چه تر نیمی دنیا پوری ورسېده، څه بحث وکړو، ځکه چه ډېرو انصاف لرونکو مؤرخینو شرقیینو او مستشرقینو دواړو ډلو دا موضوع ښه واضحه کړېده.
زموږ غرض یوازی همدغومره دی چه په اسلام کښی حکومت په کوم اساس ولاړ دی او کومو عواملو د اسلام مدنیت ته تراندلس او چین پوری لاره ورکړه.
په اسلام کښی د حکومت اساس په شوری او د مسلمانانو د جمعیت په رایه بنا دی، په اسلام کښی خلیفه لکه یو مقید پادشاه داسی دی او کوم قانون چه دی مقید کوی هغه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای کتاب او د رسول(ص) اقوال دی. په اسلام کښې خلافت په میراث له یوه ځنې بل ته نه نقل کېږی. چه له پلروځنې زامنو ته او له زامنو ځنې لمسیانو ته ورسېږی.

ځکه چه خلافت په عمومی انتخاب ٹاکل کېږی او د خدای او رسول په اطاعت او عدل ساتل کېږی لکه چه د خلیفه په حق کښې ویل شوی چه که له عدل او د خدای او رسول له اطاعت ځخه یې بلې خواته میل وکړنو ولاړیی کړئ. او که د خپلو شهواتو په میدان کښې خپل جلب بیخی خوشی کړی نو معزول یی کړئ.

نو دا هغه اساسی قواعد دي چه اسلامی حکومت پری قایم دی او همدغه سبب دی چه ملت د حکومت په مقابل کښې ځان جاهل او بی خبر نه ګڼي. او هر فرد دا تصور کوی چه خلیفه هم بشر دی چه کله سهو کېږی او کله حق ته رسېږی نو باید هر مسلم او عالم حاکم ته نصیحت وکړی او ورته وویلی شی چه ته له عدل نه بل لور ته کوږ شوی یی.

د همدی لامله اجتهاد هم په مجتهدینو یعنو هغو اشاخاصو پوری خاص دی چه د عربی لغاتو له اصولو خبر وی او په دینی علومو کښې بصیرت لری او له قرآن کریم او احادیثو ځخه احکام اېستلی او حق او باطل، صحیح او فاسد سره بېلولی شی، خلیفه ګانو ته د محض خلافت په سبب دا حق نه دی ورکړ شوی.

دغه راز عقاید چه په یوه قوم کښې راسخ او ټینګ شی هغه هېڅکله د هغه چا په مخ کښې چه دوی د حاکمیت دپاره غوره کړی خپل سر نه ټیتوی تر څو چه هغه د عدل پابند او د خدای او رسول تابع نه وی.

نو په دغه صورت کښې پاچا له خپل ملت سره داسی سلوك کوی لکه چه یو مهربان پلار ئې له خپلو زامنو سره کوی او ملت هم خلیفه او پاچا ته د محبت او احترام په سترګه ګوری نه د خوف او ډار په سترګه.

دغه و د حکومت او ملت لنډ حال په اسلام کښې، وروسته چه عربی سلطه پراخه شوه او د اسلام لاس شام و عراق، فارس، مصر، طرابلس، تونس، الجزایر او د فرانسی جنوب غربی لور ته ورسېده نو فیلسوفان او علماء د مملکت تنظیمی امورو او قوانینو وضع کولو ته توجه وکړه او د وزیرانو، مشرانو او ملکی او عسکری مامورینو وظایف ئې په داسی شان تعین کړه چه تر اوسه چا پکښې څه ندی ویلی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملت د مشرانو صفات

پدې صفاتو کښې حکیمانو، سیاسیونو او اجتماعیونو ټولو بحث کړی او د مشرتوب دپاره ئې ډېر داسې شرطونه چه د ملت په نفع تمامېږی او مشرتوب وربانده ګټل کېږی ښودلی دی.

پدې موضوع کښې کومه ښه رایه چه میدان ته راوتلې ده د ابونصر فارابی نظریه ده چه پخپل کتاب (اراء اهل المدینة الفاضله) کښې ئې ښکاره کړېده، دی وایی چه د ملت دمشرانو دپاره دا صفات ضرور دی:

١: د عضاوو پوره والی
٢: پوهه او سنجش
٣: د حافظې ښه والی
٤: زړه سوی او عاطفه
٥: فصاحت
٦: د زده کړی (عرفانی) شوق
٧: په شهواتو او خواهشاتو کښې اعتدال
٨: لوړ همتی (کبر النفس)
٩: له رښتیا او رښتیا ویونکو سره محبت لرل
١٠: د دنیا متاع ته په کمه سترګه کتل
١١: له عدل او د عدل خاوندانو سره مینه
١٢: د عزم او ارادې ټینګوالی

فارابې د دې شرطونو له بیانه وروسته ویلې دي چه که د دې ټولو صفاتو خاوند پیدا نشي نو بیا د ریاست او مشر توب وړ هغه څوك دیچه پخپل شریعت ټینګ او ښه هوښیار وي او که دغه شرطونه په څو کسو کښې د تقسیم په ډول وی او دوی ټول پخپل منځکښې متحد کیږي نو دوی ټول باید مشران او رئیسان وی.

او هر کله که یو ښار له حکمت څخه حالی شي او دغه شرطونه په رئیسانو کښې مختل شي د هلاك معرض ګرزي.

ابن خلدون ویلی چه د دغه منصب وړ هغه څوك دی چه دا لاندینی څلور صفتونه لری:

١: علم ٢: عدالت ٣: کفایت ٤: د حواسو سلامتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عربو په نزد د مملکت ارکان

د عربو سیاسیونو چه د خپل ملت اصلاح او انتظام، سعادت، امن او عدالت په نظر کښی نیولی، نو د مملکت دپاره ئې څلور رکنه مقرر کړیدی. چه هغه دا دی:
ټولواك -، رعیت -، عدل -، تدبیر -، چه دغه هر رکن ته په یوه خاصه نظر ګوری او بعضی ملحوظات پکښی لټوی.
علامه شهاب الدین چه په سیاسیاتو کښی یو پوه عالم و هغه ویلی دی چه ښه پاچا پر ځان حاکمیت لری او له بدو خواهشاتو ځنی خپل ځان ژغوری او بله دا چه د خپل مملکت له احواله خبر او پخپلو ظایفو کښی جدی وی، د همسایه ممالکو له احواله هم خبر وی او خپل سرحدونه هم په یوه قوی عسکر چه وسله او تو ښه او ذخایر ورسره زیات وی ټینګو دی.
خپل عسکر او منصبداران ښه ساتی او پخپل ملك کښی هر راز مواد پیدا او تعمیرات زیاتوی او خپل رعیت داسی ګڼی لکه زامن او ورونه، او هر کله ئې د لوړتیا، او سمون او بډایی او ښیګړو په فکر کښی وی!

رعیت

رعیت چه په څو قسمونو لکه: د کلو اوسېدونکی، د ښارو آبادوونکی، جنګ کوونکی، او علماٴ او پوهانو وېشل کېږی.
دا ټول له درې عنوانو لاندی راځی: اخیار او افاضل یعنی ښه او پوه خلق، اشرار او اراذل یعنی بدان او پایلاتی خلق، متوسطین یعنی منځنی ډله.
چه باید له هرې طبقې څخه کار واخستل شی یعنی له علما او پوهانو ځنی عرفانی او علمی خدمت، او له کسبګرو او زارعینو څخه اقتصادی خدمت وغوښتل شی او حربی اشخاص په عسکری امورو مشغول کړه شی، او هېڅوك وزګار پاتی نشی چه ټوله د ملت ډلی د وطن په خدمت بخت وی!
او د خپل حکومت سره په هره چاره کښی مرسته کوی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

عدل

پوهان پدې پوهېدلی دی چه د حکومت غرض د ظلم او تعدی ورکول او د عدل او مساوات قایمول دی، نو علامه شهاب الدین د عدل دپاره دا درې رکنه مقرر کړی:

۱: د لوی خدای حقوق ساتل.

۲: انسانی حقوق یو له بله محافظه کول.

۳: د اسلافو او پخوانیو د حقوقو مراعات کول.

د دې درې قسموتر تفصیل لاندې د مملکت ټول امور داخلېږی او هر څه پکښی راځی، چه عمران او آبادی هم ضمناً د عدل تر عنوان لاندی داخلېږی.

عمرانات او ودانی

د مملکت ودانی دوې جنبې لری چه یوه زراعتی او بله تعمیری او ودانۍ جنبه ده!

د زراعت د ترقۍ او حمایت دپاره دا دوه شیه ضرور دی چه باید حکومت ورته توجه وکړی لکه د اوبو زیاتول، د لارو جوړول، د دهقانانو حمایت کول، په مالیه کې تخفیف کول، ترڅو چه دهقانان له زراعت څخه زړه توری نشی او بل کسب ته زړه ښه نکړی.

د ودانیو په جوړولو کښی باید د دې لاندی شرطو مراعات وشی.

۱:د ښوو اوبو زیاتوالی.

۲: د ځای ښه والی او د هوا اعتدال.

۳: د ارشو او لرګو نزدېوالی.

۴: د ځای موقعیت د امنیت په لحاظ.

برسېره پدې شرطونو څه نور شرطونه هم شته چه باید مراعات ئې وشی لکه: د کوڅو د خطونو معلومول د هر ډول بازار د پاره ځای ټاکل، د ضرورت په اندازه د علم او صنعت خاوندانو ته ځای ورکول او نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تدبیر او اداره

غرض له تدبیر د مملکت د امورو انتظام دی لکه: د وزارتو تشکیلول، د والیانو او حاکمانو ټاکل او وروسته لدېنه د قاضیانو او منصبدارانو تعینول، لیکن پدې ټولو کښی باید د مملکت د بهبود مراعات وشي مثلاً هر ځای ته داسی قاضی او مامور مقرر شی چه د وقار او تقوی لرونکی وی.

او برسېره پدې چه باید پوه او عالم وی د حکومت په ضروریاتو او د قضا په ادابو دی هم پوهېږی، په حکم کښی دی بیړه نه کوی، او ښه تحقیق دی کوی، نه دی هدیه قبلوی او نه دی د چا شفاعت ته غوږ نیسی، د حکومت مامور باید په قانون پابند، او د وطن محب او صادق او د ملت خواخوږی وی، خپل اغراض د حکومت په چارو ګډ نکړی، او له رشوت او خیانت څخه ځان وژغوری!

پای

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library